

TANULMÁNYOK

RÁZSÓ GYULA

AZ 1529-ES TÖRÖK HADJÁRAT STRATÉGIAI PROBLÉMÁI

1529. október 15-én reggel 9 órakor megszólaltak Bécs hetek óta hallgató harangjai. Nagy örömet hirdettek: a győzhetetlennek hitt török sereg abbahagyta az eredménytelen ostromot és elvonult a város alól.¹ Európa ujjongott, úgy érezte, a siker fordulópontot jelent az oszmán birodalom — és Európa — történetében, megállt a török diadalmas előnyomulása, van remény arra, hogy a szultán hadait feltartóztassák.² Ferdinánd, Magyarország és Csehország isten kegyelméből uralkodó királya azonban tovább aggodalmaskodott; ismervé birodalma katonai és gazdasági gyengeségeit és a török erejét, attól tartott, hogy a következő évben Szulejmán szultán seregei újból támadnak és segítséget kért bátyjától, V. Károly német—római császártól és spanyol királytól.³ Az események csak részben igazolták a Habsburg uralkodó félelmét: jöllehet a padisah 1532-ben újból nagy hadsereget vezetett az osztrák örökös tartományokba, nem kockáztatta meg a harcot a birodalom Bécs alatt várakozó hatalmas, 80—90 000 fős seregével, megelégedett Kőszeg jelképes megadásával és Stájerország, valamint Alsó-Ausztria védtelen városai és falvai kegyetlen pusztításával.⁴ Bécs újabb ostromára pedig csak több mint 150 esztendő múlva, 1683-ban került sor — teljesen megváltozott hatalmi viszonyok között.

Az 1529-es hadjárat tehát mindenképpen fordulópont Európa — és hazánk — történetében. Nem véletlen, hogy — rendkívül gazdag forrás-

¹ *Meldeman, N.*: Ain gründliche und wahrhafter bericht... Közli: Hormayr's Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Hrsg. v. J. Hormayr—Mednyánszky L., Wien, 1842. 321. o.

² Az általános örömet nem is annyira V. Károly meglehetősen hideg hangú szerencsekívánata [Korrespondenz Ferdinands I. (bis 1830). Hrsg. v. E. Lacroix—W. Bauer., Bde 1—2., Wien, 1912—1938. II. Bd. 529—530. o. (A továbbiakban: Lacroix)], mint inkább a számos egykorú népi ének és beszámoló jelzi. Még egy 1684-es francia nyelvű kiadványban is az alábbiakat olvashatjuk az 1529-es bécsi ostromról: „Leurs (vagyis Bécs egykori védői) glorieuses actions sont des tres pouissans aigullions... pour s'immortalizer comme eux dans les races futures.” (Vienne deux fois assiegée par les Turcs 1529 et 1683. Leyden 1684. 39. o.) Az egykorú irodalmat összeállította: *Kabdebo, H.*: Bibliographie zur Geschichte der beiden Türkenbelagerungen Wiens. Wien 1876. 1—40. o.

³ Ferdinánd levele 1529. október 19-én V. Károly császárhoz. (Lacroix: i. m. II. 523—524. o.)

⁴ Az 1532-es hadjárat legújabb feldolgozása: *Gerhartl, G.*: Die Niederlage der Türken am Steinfeld. 1532. Wien, 1974. 38. o., ld. még az itt (a 34—36. o.-n) felsorolt irodalmat. Kőszeg ostromára ld. elsősorban: *Sinkovics I.*: Kőszeg ostroma 1532-ben, Vasi Szemle, 1963., 4. sz.; úó: Kőszeg és az 1532. évi török hadjárat. Vasi Szemle, 1967., 2. sz.

anyagra építve⁵ — az osztrák történetírás bőségesen foglalkozott a hadjárat eseményeivel és azok értékelésével. A könyvtárnyi irodalomból itt elégségesnek látszik, ha utalunk Bucholtz, Stöller és legújabban Turetschek elsőrendű fontosságú munkáira, valamint a „Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege” c. gyűjteményes kötetre, amelyek megnyugtatóan tisztázzák a kérdés legtöbb esemény-, politika- és gazdaságtörténeti vonatkozását.⁶ A magyar szakirodalom viszont — véleményünk szerint — még nem foglalkozott megfelelő mértékben e hazai vonatkozásban is rendkívül lényeges problémával. Magáról az 1529-es hadjáratról pl. még egyetlen hadtörténelmi jellegű tanulmány sem jelent meg! A nagy, összefoglaló munkák — Szalay, Szilágyi, Hóman—Szekfü — mellett mindössze Jászay Pál klasszikussá vált művét, Perjés Géza és e tanulmány szerzőjének egy-két írását, Nemeskürty István nagy érdeklődést és sok vitát kiváltó, inkább szépirodalmi jellegű feldolgozását, valamint a török probléma egészét témánktól távolabbra elemző Elekes Lajos, Sinkovics István és Szakály Ferenc, továbbá a Mohácsi- és a Szigetvári emlékkönyv e kérdés megoldásánál is felhasználható tanulmányait említhetjük.⁷

A felsorolt, s az itt említés nélkül hagyott munkák azonban — nézetünk szerint — még számos, főleg katonai kérdésben nem jutottak megnyugtató megoldásra. A hiányosságok főleg a török birodalom jellegének, hadszervezetének és stratégiájának nem kellő ismereteken alapuló félreértésében jelentkeztek. Ez annál is inkább érthető, mivel ezen a területen a török, magyar és más nemzetiségű történészek — Inalçik, Fekete Lajos, Káldy-Nagy Gyula, Perjés Géza, Babinger, Werner, stb.⁸ — kutatásai csak az elmúlt két évtizedben hoztak időtállóan látszó eredményeket. Ezekre tá-

⁵ Bécs ostroma az egész XVI. század egyik legjobban dokumentált katonai eseménye volt, amelyről mindkét oldalról több szemtanú hiteles leírása maradt fenn; közülük első rendű forrásértékűek Meldeman és Stern relációi, Ferdinánd levelezése és rendeletei és a bécsi katonai tanács 1529. szeptember 26—27. és október 19-i keletkezési jelentései. Emellett számos kiadott és kiadatlan levéltári dokumentum számol be a hadjárat előzményeiről és lefolyásáról. (A kiadott és kiadatlan források legújabb összeállítását ld. *Turetschek, Ch.: Die Türkenpolitik Ferdinands I. von 1529 bis 1532*, Wien, 1968., VI—XII. o.; a régebbi irodalomból *Kabdebó* idézett munkája mellett értékes kiegészítést hoz *Kertbeny K.*: Magyarországára vonatkozó régi német nyomtatványok 1454—1600., Budapest, 1880., 37—40., 53—57. o. A török forrásokat kiadta: *Thury J.*: *Török történetírók. I—II. köt.* Budapest, 1886.)

⁶ *Bucholtz, F. B. v.*: *Geschichte der Regierung Ferdinands I.* 3—5., 9. Bde, Wien, 1832.; *Kupelwieser*, *Die Kämpfe Oesterreichs mit den Osmanen von Jahre 1526 bis 1537*, Wien, 1899.; *Meynert, H.*: *Geschichte des Kriegswesens und der Heeresverfassung ind der verschiedenen Ländern der Oesterreichischen Monarchie vor Einführung des stehenden Heeres*, Wien, 1852.; és elsősorban: *Stöller, F.*: *Solimán vor Wien*, Wien, 1929., valamint Turetschek már idézett munkája.

⁷ *Jászay P.*: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*, I. k., Pest, 1846. (több nem jelent meg), *Szalay L.*: *Adalékok Magyarország történetéhez a XVI. században*, Pest, 1859.; *Perjés*: *Az oszmán birodalom európai háborúinak katonai kérdései (1356—1699)*, Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK), 1966. 4. sz., uő: *A „metodizmus” és a Zrínyi—Montecuccoli vita. 1—2. r. Századok (a továbbiakban — Sz)*, 1961. 4. sz., 1962. 1. sz.; uő: *Útszélre vetett ország*, Budapest, 1975.; *Ráczó Gy.*: *A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély*, HK 1973. 3. sz.; uő: *Una strana alleanza. Alcuni pensieri sulla storia militare e politica dell'alleanza contro i turchi. (Venezia e Ungheria nel rinascimento. A cura di V. Branca. Firenze 1973. 79—100. o.)*; uő: *Mátyás török politikája*, HK 1975. 2. sz. és Buda, Bécs és Velence: *az európai—török viszony katonai és politikai problémái (1521—1532)*, HK 1973. 4. sz.; *Nemeskürty I.*: *Ónfia vágta sebé*t, Budapest, 1975.; *Elekes L.*: *A magyar állam története alapításától mohácsi bukásáig*, Budapest, 1966.; *Sinkovics*: i. m.; *Szakály F.*: *A mohácsi csata* Budapest, 1975.; *Mohácsi emlékkönyv 1526*, Szerk. *Lukinich I.*: Budapest, 1926.; *Szigetvári emlékkönyv 1566*, Szerk. *Ruzsás L.*; Pécs—Budapest, 1966. és a HK Szigetvári emlékszáma, 1966. 4. sz.

⁸ *Inalçik, H.*: *The Ottoman Empire. The Classical Age. 1300—1600*, London, 1973.; *Fekete L.*: *Szulejmán szultán*, Budapest, 1967.; *Káldy-Nagy Gy.*: *Szulejmán*, Budapest, 1974.; uő: *Harácsszedők és ráják*, Budapest, 1972.; *Perjés*: i. m.; *Babinger, F.*: *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, 2. Aufl. München, 1958.; *Werner, E.*: *Geburt einer Grossmacht: die Osmanen*, Berlin, 1966.

maszkodva viszont már számos, a kortársak és az utókor számára megoldhatatlannak látszó probléma tisztázására vállalkozhatunk. Hasonlóan kevéssé építettek, ill. építhettek a kutatók — a kérdés legújabb osztrák szakértője, Turetschek pl. szinte kizárólag gazdaság- és diplomáciatörténeti síkon ábrázolja az eseményeket — a hadtörténetírás újabb, mindenekelőtt hadseregszervezési, ellátási és stratégiai kérdésekben elért eredményeire.⁹ E mellett a szerzők jelentős részét — elsősorban a régebbi magyar és osztrák történetírókra, az újabbak közül pedig pl. Nemeskürtyre gondolunk itt — provincializmusok, egyoldalú szemléletmódjuk is meggátolta, hogy helytállóbb, egyetemesebb érvényű következtetésekre jussanak.¹⁰

A fentiek alapján, úgy véljük, néhány új szemponttal és adattal magunk is hozzájárulhatunk e — hazánk történetében is oly fontos szerepet játszó — kérdés megoldásához.

A magyarországi hadszíntér stratégiai jelentősége a Habsburg és az oszmán birodalom háborúiban a XVI. század első felében

Bár Magyarország teljesen bénultan, csupán a szenvedő fél szerepére kárhóztatva vett részt a hadjáratokban, vizsgálódásainkat mégis hazánk hadászati helyzetének elemzésével, a török és a Habsburg birodalomnak az országgal kapcsolatos politikai és stratégiai elképzeléseivel kell kezdenünk. Ezek nélkül ugyanis sem az 1529-es hadjárat jelentőségét, sem távolabbról a két hatalom későbbi politikáját nem érthetjük meg. Másfelől az is tény, hogy ezek és a későbbi események mindenekelőtt Magyarország sorsát befolyásolták, s ez még inkább indokolja, hogy kiindulópontként a magyarországi helyzet bemutatását válasszuk.

Nem érezzük feladatunknak annak elemzését, hogyan süllyedt a magyar állam és hadsereg a néhány évtized előtti magasságból a teljes tehetlenség és gyengeség szintjére. Csupán szomorú tényként kell leszögeznünk: az ország vezetése nem tudta kihasználni Mohács után a törökök váratlan és megmagyarázhatatlannak tűnő elvonulásával nyert türelmi időt. A kettős királyválasztással szerény erőit is megosztotta, a hadsereg teljesítménye pedig még a Mohács előtti mérsékelt színvonalat sem érte el: noha a nemesség többsége Szapolyai mellé állt, a nemzeti király serege lengyel segélyhadak támogatásával sem tudott megbirkózni Katzianer vagy Salm néhány ezer zsoldosával,¹¹ s a katonai kudarckok óhatatlanul a török

⁹ Ld. a korábban felsorolt irodalom mellett: *Papoulia, B. D.*: Ursprung und Wesen der „Knabenlese“ in Osmanischen Reich. München, 1963.; *Razin*: A hadművészet története. II–III. k. Budapest, 1961.; *Hermann, C. H.*: Deutsche Militärgeschichte. Frankfurt am Main, 1966.; stb.

Az osztrák írók, egyébként gondos, gazdag forrásanyagra épülő munkájában egyáltalán nem foglalkozik a szemben álló felek hadseregével és hadművészetével, a törökök bécsi kudarcának okait is csak néhány igaz, helytálló mondatban elemzi. (*Turetschek*: i. m. 125. o.)

¹⁰ „Todeswund und halb verblutet, sank Ungarn in die Arme der rettenden Osterreich.“ (*Meynert*: i. m. I. k. 138. o.); „In Ungarn war der Hass gegen die Deutschen in weiten Kreisen lebendig, und gar viele dachten im Innern, das sie lieber den Türken, als jenen unterthan sein möchten.“ (*Kupelwieser*: i. m. 3. o.); „Ferdinándnak érdeke volt Magyarország többfelé szakítottása (kiemelés — R. Gy.), egy többféle helyi érdek ellentmondásaiba gabalyodott ütközőállam fenntartása, amely veszélyes török akciókat is leköt és elnyel.“ (*Nemeskürty*: i. m. 628. o.)

¹¹ Salm tokaji győzelmi jelentését ld. Hormayr's Taschenbuch, 1823. 137–139. o. Katzianer kassai jelentése: Hadtörténelmi Levéltár, Török kori iratok (a továbbiakban — HL Török), I. fasc. 23. sz., Wien, Kriegsarchiv, Feldakten, Fasc. I. 18–19. (a továbbiakban — Feldakten).

karjaiba kergették az eleinte még önállóságról ábrándozó János királyt.¹² Hasonlóan ítélnéljük meg a Habsburg párti magyar erők eredményeit is. Az ellenpárt csapataival még csak boldogultak, de amikor az oszmán hadsereg megjelent, minden fogadkozás, királyi parancs és országgyűlési végzés ellenére¹³ a biztonságosabbnak vélt örökös tartományokba, vagy váraikba húzódva igyekeztek átvészelné a nehéz idöket. Ugyanilyen kevésbé segítettek pl. Buda 1530-as őszi ostrománál; erröl a vesztes császári ostromló hadak parancsnokai jelentésükben kegyetlen, de valós képet festettek leírván, hogy a magyar urak sem katonával, sem élelemmel, sem pénzzel nem támogatták öket.¹⁴ Összegezve: a Mohácstól Buda elestéig terjedő másfél évtized alatt a magyar katonai sikerek csupán Frangepán Kristóf 1526 szeptemberében a török utóvéd felett aratott székesfehérvári győzelmére, Cserni Jován leverésére, néhány magyar — inkább szerb — huszár 1529-es szereplésére és Kőszeg hősie, de szinte egyedülálló védelmére korlátozódtak.

A kortársak felismerték, hogy Magyarország megszűnt ható tényező lenni az európai politikában, s e szerint is érdekelték hazánkat. Jó példa erre a franciákkal 1528-ban kötött fontainebleau-i szerződés, vagy méginkább Ferdinánd és a magyar rendek, ill. Szapolyai és Szulejmán viszonya.¹⁵ Mind ezert azonban csak másodlagosan terheli felelösség az ország akkori vezetőit, akik — kétségtelen gyarlóságuk mellett — szinte teljes tétlenségre kárhoztatva kellett hogy szemléljék az eseményeket, melyek irányítása messze túlhaladta lehetőségeiket.¹⁶

Magyarország az európai nagypolitikában — nagyrészt objektív okok miatt — gyakorlatilag teljesen elvesztette jelentőségét. Még a mohácsi katasztrófa is leginkább azért következett be, mert Szulejmán segíteni akart a páviai csatában elfogott Ferenc francia királyon, s ezért a szövetséges Magyarországra mért csapással kívánta megrendíteni a számára is veszélyessé válható Habsburg birodalmat.¹⁷

12 Szalay L.: János király és az európai hatalmasságok. (Az „Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században” c. kötetben.) 88—93. o.; *Hóman B.—Szekfü Gy.*: Magyar történet. IV. k.; *Szekfü Gy.*: A tizenhatodik század. Budapest, 1936. 15—19. o. Szapolyai helyzetét elfogultan, mégis jól ítéli meg Mária királynő 1527. március 14-én keltezett levelében: „Sy vous (Ferdinánd — R. Gy.) ne les voles lesser en pais, que ilz chercheront toute aide, ... sy tous les diables viennent, ilz seront de luy (Szapolyai — R. Gy.) acceptés.” (Id. Goos, R.: Die Siebenbürger Sachsen in der Planung deutscher Südostpolitik. Wien, 1940. 127. o., 184. jegyz.)

13 Az 1528 júniusi országgyűlés pl. a nemesek fejenkénti hadbaszállásáról intézkedett. (Magyar országgyűlési emlékek. Szerk. *Fraknói V.*: Budapest, 1974. I. k., 240. o. Magyar történelmi emlékek. III. oszt. I. k.) A magyar urak áldozatkészségnek hiányáról osztrák részről sok panasz hangzott el: Ferdinánd szerint Magyarország romlását „Plus part par lur negligence et mauves coustumes” okozták. A magyar urakról pedig megállapítja: „ilz ne regardent que lur propre profit.” (Ferdinánd levele Mária királynőnek. 1528. július 7. *Lacroix*: i. m. II/1. Bd., 253. o.) 1529 áprilisában Katziáner is panaszkodik, hogy a magyar urak nem teremtették elő a hadsereg zsoldjára szükséges 12 000 aranyat. (HL Török I/22., 27., 34. sz.) Kettenfelder császári biztos 1528-as panaszai. (HL Török I/21. sz.)

14 HL Török I/33. sz.

15 A fontainebleau-i szerződésre: Szalay: i. m. 88—91. o., Goos: i. m. 128—129. o. Ferdinánd és a rendek viszonyára: „Quod Maiestas vestra hoc quadriennio vel ab Imperij statibus, vel a Regno Boemie et alijs suis prouincijs impetrare potuerit, nobis incognitum est; *huiusce tamen Laboris sui Fructum adhuc nullum sentit hungaria.*” (kiemelés — R. Gy.) (Utasítás a királyhoz küldött követeknek. 1530. május. Magy. orsz. eml. I. 273. o.) Szapolyai és a szultán viszonyát pedig a mohácsi ominózus hűbéri kézsók jellemzi leginkább.

16 A magyar uralkodó osztály egy része lehetőségeihez mérten fáradozott az ország újra egyesítésén: 1531-ben Belovárban, Veszprémben, majd Kenesén összegyűltek a két párt főurai és keresték a megegyezést, az ország egyesítését azonban a Habsburg—török ellentét meggátolta. (Magy. orsz. eml. I. 309—428. o.)

17 *Rouillard, C. D.*: The Turk in French History, Thought and Literature (1520—1660). Paris, 1940. 107. o. Néhány török történetró: Kemálpaszadé, Szolakkadé és Ahmed Vefik is ugyanezt erősíti. (*Thury J.*: Török történetírók. I—IV. k., Budapest, 1896. I. 201—202. o., II. k. 145. o. 3. sz. jegyz.; *Inalcik*: i. m. 35. o.)

Magyarország hadszíntérként is veszített korábbi fontosságából. Az európai politikára ekkor a Habsburg—francia ellentét nyomta rá a bélyegét, a harcok leginkább Itáliában, kisebb részben Németalföldön és Észak-Kel-et-Franciaországban folytak a szemben álló erőcsoportok között. E küzdelembe — mint láttuk — az oszmán birodalom is bekapcsolódott. A fő összekötési terület azonban nem Magyarország, hanem a Földközi tenger nyugati medencéje volt a két hatalom között, ahol a halódó Maghreb kalóz fejedelemségeket mind Spanyolország, mind az oszmán birodalom be akarta kebelezni. Különösen 1532 után éleződött ki a helyzet az erősebb Habsburg ország, Spanyolország számára, amikor a kalóz Chaireddin Barbarossa zsoldbafogadásával az oszmánok tengeri hatalmukat is megszilárdították, s Algériából és Tuniszból a spanyol partokat és a tengeri kereskedelmi utakat, Albániából pedig Dél-Itáliát fenyegették.¹⁸

A Habsburg birodalom fontosságában harmadik veszélyeztetett pontja ekkor magában a római szent birodalomban volt, ahol az önállóságra törő, francia támogatást élvező és török segítségben bízó protestáns fejedelmek egészen a schmalkaldeni háborúban elszenvedett vereségükig — vagyis 1546-ig — komolyan veszélyeztették V. Károly birodalomépítő törekvéseit.¹⁹

A magyarországi hadszíntér így csak a negyedik helyre szorult a hatalmas, ám ingatag Habsburg birodalom katonai problémái sorában. V. Károly helyesen ismerte fel — amit a későbbiekben mi is bizonyítani törekszünk —, hogy az oszmán birodalom Magyarországon át nem fenyegeti hatáskörét a birodalom egészét, s eszerint is járt el. Ferdinándot csupán egyetlen alkalommal, 1532-ben segítette jelentős katonai erővel, egyébkor még pénzügyi támogatást sem kívánt nyújtani;²⁰ arra biztatta öccsét, hogy egyezzen ki Szapolyaival,²¹ s még 1529-ben is az a legfőbb gondja, mikor küld Ferdinánd 7000 landsknechtet Itáliába.²² Még Bécs esetleges elvesztését sem tarthatta tragikusnak, ez számára csak hatalmas birodalma egyik határvárának kiesését jelentette, amelyet később nyilván vissza lehet vívni, ezért nem kívánt — bár tegyük hozzá, nem is igen tudott — segíteni kétségbeesetten könyörgő öccsének.²³

18 Káldy-Nagy: i. m. 134—158. o.; Kellenbenz, H.: Zur Problematik der Ostpolitik Karls V. (Karl, V., Der Kaiser und seine Zeit. Hrsg. V. P. Rassow—F. Schelk. Köln—Graz, 1950. 118—137. o.); Palombini, B.: Bündnisverden abendländischer Mächten um Persien, 1453—1600. Wiesbaden, 1968. 60—75. o.; The Cambridge History of Islam. Ed. by P. M. Holt—K. S. Lanton. Vol. 1—2. Cambridge, 1970. I. 326—327., II. 845—846. o.

19 A probléma legújabb feldolgozása: Fischer-Galati, S.: Ottoman imperialism and German Protestantism. 1521—1555. Cambridge, 1958.: ld. még az itt felsorolt irodalmat.

20 Turetschek: i. m. 306—318. o., Gerhartl: i. m. 2—4. o.

21 „Je vous prie... et encoires vous conseille plus que jamais que gardez bien que n'entrepreniez nulle guerre legièrement et ne vous soubmettez a benefice de fortune, mais appointez plus tost avec le voyvoda de Transylvanie, quoiqu'il vous couste (kiemelés — R. Gy.), mais la couronne vous demeure.” (V. Károly levele Ferdinándhoz, 1527. április 26.; Lacroix: i. m. II. 62. o.) Tanácsait többször is megismétli. (Uo. 109., 119—123. o.)

22 Uo. II. 529—531. o.

23 „Estas cosas brevemente tocadas, lo demas es referir a Sua Md lo que a el y a todo el mundo es ye notorio de la excessita potencia y desmedida ambicion y soberbia del Turco, el qual viendose fan poderoso por las victorias habidas no solamente contra cristianos... apredado en la ciudad e isla de Rodas, Velgrado y otras principales fortaleras de nuestro reino de Ungría, que solian ser fuerza y defensa del dicho reino de Ungría, y por consiguiente de toda cristiandad.” (Lacroix: i. m. II/1. 351—352. o. Ferdinánd követutatis-tása Antonio de Mendoza számára 1528. december 8.)

V. Károly véleménye: „Vous direz aud. roi (Ferdinánd — R. Gy.) nostre frère, que desirons fort scavoir particulièrement de luy, quelle chose il pourroit faire pour la guerre, ou fust par la coustel d'Italie, ou contre France, combien de desirions plus que le fust contre France, et que ce qu'il pourra faire qu'il dressat son cas pour l'executer ou plus tost qu'il pourra. Et a c'est effect serent bon, comme autrefois avons escript aud. roi nostre frère, qu'il appointant avec le voyvoda et qu'il feist quelques treves avec le Turc”. (Utatis Guillaume de Montfort számára. 1528. január 31. Lacroix: i. m. II/1. 181. o.)

Volt azonban — éppen Magyarország jelentőségét tekintve — egy ettől élesen eltérő Habsburg érdek is.²⁴ Ferdinánd kezdetben a keleti tartományokat kívánta megerősíteni Magyar- és Csehország megszerzésével, s ezzel némileg ellensúlyozni a birodalom nyugati részének fölényét. Ezért eleinte komolyan törekedett egész Magyarország megszerzésére. 1527. január 3-án pl. azt írja bizalmas levelében hugának, az özvegy Mária királynőnek: „állandóan azon fáradozom, hogy a véghelyeket megerősísem”.²⁵ Ugyanakkor viszalépésre óhajtja bírni Szapolyait, hogy ezzel az országot egységesen maga mögé állítsa.²⁶ Később azonban magyar viszonylatban leküzdhetetlen akadályokba ütközött, ekkor már csupán egy határsávot igyekezett megtartani az örökös tartományok védelmében. Az igazság kedvéért hozzá kell tennünk azonban, hogy mindvégig nem mondott le egész Magyarország birtokáról: csapatai többször is — így 1530-ban, 1541-ben és 1542-ben ostrom alá fogták Budát, Magyarország stratégiai kulcsát, 1538-ban pedig — a váradí egyezményvel — diplomáciai úton kívánta megszerezni a Szapolyai ingatag uralma alatt álló országrészt. 1551-ben Erdély bekebelezésével kísérletezett.

A két Habsburg álláspont közül nyilvánvalóan az erősebb, vagyis a Károlyé, diadalmaskodott, így Ferdinándnak csupán arra tellett erejéből, hogy megőrizze Magyarország kisebb részét, s valamiféle bizonytalan status quo-t tartson az immár szomszédná váló török birodalom túlerejével szemben. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy e kényszerű szomszédság nem kis részben Ferdinánd magyarországi fellépésének következménye volt (erre a későbbiekben még visszatérünk), s a magyar várakat követelő követeknek bárdolatlan fellépése voltaképp az utolsó indítékot adta a „Fényes Portá”-nak az 1529-es támadásra.²⁷

Mit ért tehát Ferdinánd inkább csak jelképesnek tekinthető magyar királyságával? Egyelőre nem sokat — igaz potenciálisan annál többet —, egy az örökös tartományoknál gazdagabb és népesebb ország feletti uralmat, feltéve ha le tud számolni a Magyarországra szintén igényt tartó török fenyegetéssel. Ez viszont még több mint másfél évszázadig messze felülmúlta nemcsak a Ferdinánd közvetlen uralma alá tartozó területek, hanem az egész német birodalom lehetőségeit. Pillanatnyilag azonban kölcsönös elvárások és csalódások jellemezték a Habsburg uralkodó és a magyar rendek viszonyát. Ferdinánd csak az ország egy részének szerény támogatását élvezhette, ami gyakorlatilag évi mintegy 150—200 000 aranyra becsülhető adót és néhány ezer, többnyire azonban csak néhány száz magyar könnyűlovast jelentett, akiket a Habsburg-párti bárók állítottak ki.²⁸ A mérleg má-

²⁴ Lhotsky, A.: Das Zeitalter des Hauses Österreich. Die ersten Jahre der Regierung Ferdinands I. im Österreich (1520—1527). Wien, 1971. 36—37. o.; Rázsó: HK 1973. 4. sz. 672—674. o.

²⁵ „Touchant a la provision des confins, je suis em continuelle labeur pour y pourveoir.” (Ferdinánd levele Mária királynőnek. 1527. január 3. Lacroix: i. m. II/1. 5. o.)

²⁶ Szalay: i. m. 51—58. o.; Bucholtz: i. m. III. 148—157., 232—239. o.; Lhotsky: i. m. 203—209. o.

²⁷ Követeinek az alábbi utasítást adta: „ecseteljék a béke örömeit, de ne egyezzenek bele abba, hogy „omnia et singula castraque nunc tam Hungaria quam in Croatia tenet se non aliter quam nunc sunt construere et redificare velle”. (Gévay A.: Urkunden und Actenstücke Österreichs—Ungarn und der Pforte im 16. und 17. Jahrhundert. Hrsg. v. —, Bde 1—2. Wien, 1840—1842, I/1. 92. o.) (A követjárás teljes dokumentációs anyagát kiadta Gévay: i. m. Bd. I/1.)

²⁸ Turetschek: i. m. 66—79. o.; Szekefü: i. m. 217—230. o.

sik serpenyőjébe a magyarországi hadak fenntartási költségei és a török szomszédság kézzelfogható hátrányai estek, amelyek messze meghaladták az említett csekély előnyöket.

Ám a magyar rendek is csalódtak a Habsburg királyban. Egyéni érdekeik mellett azért álltak melléje, hogy megvédje az országot a töröktől. Erre szólították fel az országgyűlés feliratai, s ezt meg is ígérte koronázási esküjében.²⁹ Hamarosan kiderült azonban, hogy Ferdinánd erői csak a Szapolyai párt fékentangálására elégségesek, a törökkel szemben azonban védekezésre szorul.

Az osztrák zsoldosok brutális viselkedése sem növelte a huszonöt éves király népszerűségét. Báthory István nádor 1529 januárjában kelt felterjesztésében arról panaszkodik, hogy „azok akiket Felséged Szapolyai János ellen küldött... Felséged alattvalóit hatalmas és elviselhetetlen károkkal, kényelmetlenségekkel, csapásokkal és zavargásokkal gyötrik..., ha ellenségek lennének, aligha válnának terhesébbé.”³⁰ A szintén Ferdinánd párti Szalaházy Tamás kancellár keserű szavai pedig a Habsburg csapatok harcértékét kérdőjelezzik meg: „előnyomulások oly lassú, mintha rákok, vagy teknősbékák lennének”.³¹ A Ferdinánd hatalmában és jószándékában csalódott, a német uralomtól tartó magyar nemesség nagy többsége tehát nem jelenthetett megbízható támaszt a Habsburg uralkodó számára. Még a török támadás előtt, amikor Ferdinánd óvatlanul elhagyta Magyarországot,³² tömegesen álltak át a Lengyelországból visszatérő Szapolyai oldalára, azzal a hiú reménnyel, hogy a „nemzeti király” legalább a török megszállástól megóvja az országot.

Bonyolultabb, ám mégis megfejthetőnek tűnik az oszmánok magyarországi politikája. A megoldást csak kisebb részben segítik elő a török vezetők megnyilatkozásai, az oszmán és a nyugati krónikások írásai, vagy egykorú kém- és követjelentések. A török források ugyanis túlnyomórészt propagandisztikusak, ill. tudatosan megtévesztők, a nyugati kortársak pedig, többnyire teljesen félreértve az oszmán politika lényegét, hamis premiszszákból kiindulva elemzik az eseményeket.³³ Megbízhatóbb képet nyerünk, ha az oszmán állam és hadsereg jellegéből, a sajátos muzulmán ideológiából, s — nem utolsósorban — retrospektíve, a tényekből indulunk ki.

Az oszmán birodalom a hun—türk—mongol nomád államok utódeként par

29 Magyar orsz. eml. I. 141. o.; „Ferdinandus iuravit... quod vult mori vel vivere pro isto regno, nec ius suum alleget.” (Ferdinánd koronázási esküjét idézi: *Smolka*, S.: Ferdinánd I. Bemühungen um die Krone von Ungarn. Archiv für Österreichische Geschichtsquellen 1857. 37. o.)

30 „Ceterum lopic Mtis Vestre, quas in hoc Regnum contra Ioannem Zapoliensem... misit, quod non sine gravi dolore significamus, subditos Mtis Vre maximis ac intolerabilibus dampnis, incommodiis, cladibus et calamitatibus afficiunt... si hostes essent, vix possent graviora.” (*Gévay*: i. m. 1/2. 59. o.)

31 *Id. Buchholtz*: i. m. III. 270—271. o.

32 Mága is érezte, hogy veszélyes lépésre szánta el magát: „N'ont a craindre que je doive demeurer longuement dehors, car je vois... que mon absence ne m'est profitable hors de royaume de Hongrie” — írja 1528. július 7-én V. Károlynak. (*Lacroix*: i. m. II/1. 253. o.) Ő sem számított azonban arra, hogy tettének ilyen súlyos következményei lesznek.

33 Babinger véleménye a török történetírókról: „Fahndet man am Hofe Mohameds (auch am Hofe Suleymans — R. Gy.) vergeblich nach... einem Geschichtschreiber, der in seinem Auftrag durch den triumphierenden Lärm der Lobgesänge... die schlichte Stimme der Wahrheit übertönt hätte.” (*Babinger*, F.: Mehmed, der Eroberer und seine Zeit. 2. Aufl. München, 1959, 506. o.) Az európai közvélemény török képéről ld. legújabbban: *Schwobel*, R.: The shadow of the Crescent: The Renaissance image of the Turk. (1453—1517) Nieuwkoop, 1967, passim, használható adatokat találhatunk *Ebermann*, R.: Die Türkenfrucht. c. munkájában is. Halle, 1909. c. munkájában is.

excellence hódító állam volt. A szultánokat szinte állandó háborúra készítette a hit terjesztését megkövetelő mohamedán vallás, a háborús bázist alkotó hadsereg állandó elégedetlensége, s mindenek előtt a birodalom fenntartásához mulhatatlanul szükséges zsákmány és rabszolgasereg is. Az előbbi az államháztartás fontos tételét jelentette, az utóbbi pedig a dolgozó tömegek és a hadsereg utánpótlását biztosította.³⁴

Általános hódító politikája és sajátos földrajzi fekvése folytán Törökország egészen a XVI. század végéig, sőt egyes területeken még a XVII. században is, minden irányban terjeszkedett. Így valamennyi szomszédját, sőt a nem közvetlenül szomszédos területeket is, mint Lengyelországot, vagy 1526-ig Ausztriát, pusztító támadásokkal sújtotta. Az útjába került gyengébb államokat hódítással, vagy hűbéri függéssel, az erősebbeket pedig szakadatlan portyázásokkal, támadásokkal veszélyeztette. Az oszmán szultánok azonban óvatos, körültekintő stratégiával valószínűsítették meg hódító terveiket. Ahol lehetett, a birodalom határait adózó vazallus államok gyűrűjével védték, hódításaikat is többnyire szakaszosan, gyakran évtizedek, sőt — mint pl. Magyarország esetében³⁵ — több mint egy évszázad alatt realizálták.

Magyarország sajátos, átmeneti helyzetet foglalt el a török katonai tervekben. Noha erői eltörpültek az oszmán birodalom egyelőre kimeríthetetlennek látszó tartalékai mellett — a lakosság lélekszámát tekintve mintegy 4 milliós Magyarország állt szemben a 14—15 milliós török birodalommal, amelyhez még hozzá kell számítanunk a tatár és egyéb vazallus államokat, s azt a körülményt, hogy az oszmánok a mohamedán országokból, főleg a Kaukázuson-túli török-lakta területekről mindenkor bőségesen kaptak emberanyagot³⁶ — az első európai állam volt, amely hosszú évtizedekig szívósan és eredményesen ellenállt a gyakori török támadásoknak. Meghódítását a nagy távolság is nehezítette: Bizánctól a Duna vonala csaknem 1000 km-re húzódott, ami több mint két hónapnyi utat jelentett a szultáni seregek számára. Magyarország e mellett viszonylag fejlett, a Jagelló-korig jól rendezett, *katolikus* feudális állam volt, ahol a török nehezebben talált párthíveket, mint az orthodox vagy eretnek lakosságú országokban. Ezzel magyarázható, hogy II. Mohamed 1456-os támadásától eltekintve — melynek elsődleges célját amúgy is inkább abban találhatjuk meg, hogy Belgrád elfoglalásával kiküszöböljék a magyar befolyást a Balkánon³⁷ — egészen az 1520-as évekig nem történt számottevő kísérlet Magyarország elfoglalására. A török hadsereg még mohácsi nagy diadala után is elhagyta az országot, amivel egyébként, úgy véljük, eljátszotta egyetlen igazi lehetőségét hazánk gyors és könnyű megszállására. A II. Lajos halálát követő kettős királyválasztás sem hozott egyelőre alapvető változást a padisah ma-

34 Dselálzáde pl. így indokolja az 1521-es hadjáratot: „Mikor a hódító padisah ült a trónra, tisztán azért, hogy az általános kötelességnek eleget tegyen, a szent harchoz szokott ösvényre lépve, khalifasága alatt minden idejét a hit ellenségeinek megtörésére fordította.” (Dselálzáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása. *Thury*: i. m. II. 119. o.)

35 A török hódítás szakaszos jellegére ld. *Rázsó*: HK 1973. 3. sz. 407—411. o.

36 *The Encyclopaedy of Islam*. I. 826—827. o.; *Giese, F.*: Die Entstehung des Osmanischen Reiches. *Ztschr. f. Semistik und Verwandte Gebiete*. 1923. 246—248. o.; *Wittek*: *The Rise of the Ottoman Empire*, London, 1936. 96—99. o.

37 *Inalcik*: i. m. 36. o.

gyarországi politikájában. Szulejmán ugyan többször is ünnepélyesen deklarálta, hogy Buda elfoglalásával lényegében saját birtokának tekinti Magyarországot, de nem tett semmit ennek realizálására. A magyar katonai erő látványos összeomlása, a Dráva vonalának megszállása ugyanis bármikor könnyű portyázási, s ha kellett, hódítási esélyeket biztosított a török hadseregnek. Az a körülmény pedig, hogy a hátrányos helyzetbe került Szapolyai-párt a szultánhoz fordult oltalomért, Magyarország nagy részét harc nélkül egy csapásra török vazallussá, felvonulási területté tette.

A török vezetés azonban így is csak ideiglenes megoldást láthatott Szapolyai királyságában. Ferdinánd megválasztása Magyarország egy részét a hatalmas Habsburg birodalom érdekkörébe vonta, ami egyfelől megkérdőjelezte az országban János király ingatag uralmát, másfelől teljesen megbízhatatlanná tette a szultán számára az amúgy is törökellenes magyar nemesség támogatását.

Radikálisabb megoldásra, Magyarország teljes, vagy részleges beolvasztására ellenben még hosszú ideig nem gondolhattak az oszmánok. Hazánk ugyanis a török birodalom hadszínterei között csak esetenként volt elsőrendű. Az 1520-as években ezt a helyet a keleti határ foglalta el, ahol egymást érték a társadalmi és vallási megmozdulások, a nemrég meghódított egyiptomi és szíriai tartományok előkelői lázadoztak, s egyre erősödött a shiita mozgalmak támogatója, a Szafanida újperzsa birodalom.³⁸ Így a török főerők e tartományokban összpontosultak,³⁹ s lázas készülődés folyt a perzsa sahinsah, Tahmaszp elleni büntető akcióra. A sah sem maradt tétlen, követel a török birodalom hátában V. Károlyhoz fordultak, s támadásra biztatták Szulejmán ellen.⁴⁰ Bár szorosabb együttműködés nem jött létre az oszmánok két legerősebb ellenfele között, mégis Angliától a Földközi-tenger medencéjén és Közép-Európán át egészen az Indiai-óceánig két nagy szövetségi rendszer alakult ki, amelybe valamilyen formában a legtöbb európai állam bekapcsolódott.

Szulejmánnak tehát még perzsa hadi vállalata előtt tisztázni kellett a magyarországi viszonyokat. Meg kellett szilárdítania János király ingatag uralmát, s olyan leckét adnia Ferdinándnak, amely elveszi a kedvét attól, hogy továbbra is komolyan vegye magyarországi királyságát. E célt nyilvánvalóan nagy katonai erő bevetésével, hatalmas erődemonstrációval érhet-e csak el, ezért a szultáni diván János király felajánlkozását felhasználva már a következő évre, vagyis 1529-re, nagy, szultáni hadjáratot tervezett Ferdinánd ellen.

Tervek, előkészületek, erőviszonyok és esélyek a hadjárat előtt

Már 1528 tavaszán Magyarországon és Ferdinánd többi országában, s néhány hónappal később szinte egész Európában elterjedt a híre, hogy hamarosan szultáni hadjárat készül Ferdinánd ellen. Erről értesítették Habs-

³⁸ Káldy-Nagy: i. m. 84–87. o.; Palombini: i. m. 73–78. o.; Kellenbenz: i. m. 124. o.; Taráy L.: Régi magyar követjárások keleten. Budapest, 1971. 71–94. o.

³⁹ Káldy-Nagy: i. m. 85–86. o.; Merriman, G.: Suleyman the Magnificent. Boston, 1966, 178–196. o.

⁴⁰ Palombini: i. m. 76. o.; Kellenbenz: i. m. 128. o.

burg-párti rokonaikat és barátait a magyar urak, erre intette aggódo és dorgáló leveleiben bátyját, Ferdinándot az éles szemű Mária királynő, s végül ezt igazolta Habardonecz János sikertelen követsége is.⁴¹ Ferdinánd és tanácsadói nehéz és sokrétű feladat előtt állottak: pontosabb és megbízhatóbb értesüléseket kellett szerezniök a török támadás idejéről és céljáról, az oszmán hadsereg erejéről és összetételéről; biztosítaniok kellett a sikeres védelemhez szükséges pénzügyi, anyagi és katonai eszközöket. Előljáróban máris leszögezhetjük: minden dicséretes fáradozásuk ellenére egyik téren sem értek, s nem is érthettek el kielégítő eredményt.

A hírszerzés és tájékozódás a korban nagyon egyenlőtlen, eszközeiben és módszereiben kialakulatlan tevékenység volt. Színvonalára jellemző egy 1529 januárjában Ferdinándhoz felterjesztett védelmi tervezet, amely Ragusában, Sibenikben, Korbavai János horvát bánban, Török Bálintban és Perényi Imrében, a király velencei megbízottjában, a zsidókban, a kereskedőkben, a pápai és a perzsa udvarban jelölte meg a fő információs forrásokat.⁴² Különösen érdekes számunkra, amit a perzsa támogatás jelentőségéről ír: „Nincs kétségünk aziránt, hogy Királyi Felséged, Ő Felsége a Római Császár és Saját Maga útján a Sophitól (így nevezték az egykorú források a perzsa uralkodót — RGy) sok mindent megtud és eltanul, ami hasznos és előnyös a török ellen... szövetséget is jó vele kötni, mert könnyen megérthető milyen károkat tud okozni a töröknek, ha az Felséged ellen támad. Ha ez nem is következik be... akkor is sok tanácsot és javaslatot kaphatunk a Sophitól.”⁴³

A későbbiek során sok, vegyes értékű kémjelentés futott be a királyi udvarba. A legmegbízhatóbb híreket Bernardus Tridentinus-diák szállította a török hadsereg létszámáról és az európai helyőrségekről.⁴⁴ Adatai szerint a szultán 15 000 janicsárral, 20 000 zsoldos lovassal; a 32 európai szandzsákbán 32 000, a 40 anatóliaiban 40 000 lovassal; 800 bombardával, 8000 tüzérrrel és 32 nagy dunai ágyus naszáddal rendelkezik. A jelentések azon-

41 „Kegyelmes király!

Czibak a várdai egyház szuffraganeusán keresztül biztos... hírt közölt titokban...: jelentí, ...a császár eljön, hogy elpusztítsa ezt az országot, s hogy egyszersmind Jánost visszahozza. Ez pontosan megegyezik azzal... amit Balibég a minap Móré László úrnak hozott. Miután eszerint mindenfelől ugyanazt halljuk, nem kételkedhetünk az ellenség szándékát illetőleg...” (Szalaházy Tamás egri érsek, kancellár levele Ferdinándhoz. 1528. május 9. Közl.: V. Kovács S.: Magyar humanisták levelei. XV—XVI. század. Budapest, 1971, 532. o.) Ferdinánd már korábban is kaphatott híreket, mert már 1528. februárjában török támadás híreiről számol be Mária királynőnek. (*Lacroix*: i. m. II/1. 187. o.) Mária megerősíti a híreket. (Uő.: i. m. // 325., 368., 374. o.) A velenceiek (*Ovári L.*: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. Szerk. — I—III. k., Budapest, 1890—1894, II. 122. sz.), novemberben V. Károly (*Lacroix*: i. m. II/1. 325. o.), kémjelentések (Wien, Staatsarchiv. Turcica I. 167., 183., 198. sz. — a továbbiakban Turcica), és végül az Isztambulból visszatérő császári követek jelentik a készülő török támadást. (Ferdinánd levele Máriának 1529. február 15-én. *Lacroix*: i. m. II/1. 368. o.)

42 HL Török I. 32. sz. 47—79. lev.

43 „Haben wir Khain Zweiffl E. Ku. Mt hab sich durch die Romisch Khay. Mt. unnd für sich sollet bey dem Sophy sovill erlernnt unnd erkundigt was willens und gemuets Er gegen dem Türgkhen seye... unnd dermassen Pundnuss mit Im gemacht, dass Er sich understeen werde den Türgkhen In seinen fürnemen Dar Innen Er gegen Eu. Ku. Mt. stett verhinnderung zuthuen. Wo aber solhs durch E. Ku. Mt. nit beschehen were, nochmals Eure Rat unnd guetbedünckhen das E. Ku. Mt. deshalb mit dem Sophi, wie ablaüt umb Pundnuss half unnd beystannnt handndlet und sich sonnderlichen bey Ime erlernnt, was gemuets Er hier Inn were, unnd was sich E. Ku. Mt. deshalb zu Ime versehen möcht.” (Uo. 51. lev.)

44 Bernardus Tridentinus jelentése: 1528. április 20. (Turcica, I.) Értéktelenebb jelentést küldött Wolfgang pécsi írnök ([Hormayr's Taschenbuch, 1827, 225—226. o.] és mások [*Turet-schek*: i. m. 89—91. o.]

ban két lényeges körülményt megválaszolatlanul hagytak: mit akar és mire képes az oszmán hadsereg? Ezért azután Ferdinánd maga is attól retteg, hogy az oszmánok elfoglalják Bécsét, itt áttelelnék, majd tavasszal a német birodalomba törnek.⁴⁵ Ez, mint látni fogjuk, megalapozatlan félelemnek bizonyult, mert az áttelelés, majd utána a birodalomba vezetett hadjárat messze felülmúlta az oszmán hadsereg teljesítő képességét.

A veszély kétségtelenül mégis nagy volt, s Ferdinánd igyekezett is felkészülni elhárítására. S itt azonnal jelentkezett a szemben álló feleket elválasztó hatalmas különbség. Ferdinánd nemcsak Szulejmánénál lényegesen kisebb területű és lélekszámú ország, ill. országok felett uralkodott — az osztrák örökös tartománynak, Csehország a Magyarország kisebb része lakosságát mintegy 3,5—4 millió főre becsülhetjük —, hanem még ezek felett sem uralkodott a szultán módjára quasi korlátlanul.⁴⁶ Minden egyes osztrák tartomány, Csehország, Morvaország és Magyarország rendjeit külön kellett kérnie, később keményen felszólítania katonai kötelezettségeikre. Ferdinánd az örökös tartományoktól 40 000 gyalogos, 10 000 lovas és 100 ágyu, Cseh- és Morvaországtól 30 000 gyalogos és 2000 lovas kiállítását és fenntartását,⁴⁷ a magyar rendektől „összes jobbágyaikkal együtt” (!!!) személyes felkelést és portánként fél arany rendkívüli adót követelt.⁴⁸ Kívánságai irreálisnak bizonyultak, hosszas tárgyalások után az alábbi ígéretek csikarta ki vonakodó országaitól: az örökös tartományok és Csehország rendjei összesen 349 000 aranyat ajánlottak fel, ami csupán mintegy 8000 gyalogos, 1500 lovas és tüzér fenntartási költségeit fedezte volna.⁴⁹ A rendek a további tárgyalások során sem kívántak többet adni, végül úgy állapodtak meg, hogy az alsó-ausztriai rendek minden 100 bécsi font jövedelem után 1 nehézlovast — összesen kb. 1500 katonát, a városok 1500 gyalogost, Felső-Ausztria 500 lovast és 2000 guldent, Karintia 200 nehézlovast, Stájerország és Krajna minden 200 bécsi font után 1 nehézlovast és 2 landsknechtet — vagyis mintegy 1200 lovast és 2400 gyalogost állít ki.⁵⁰ Spanyolország és a birodalmi rendek sem bizonyultak bőkezűbbeknek. Károly csupán homályos ígéretekkel bízatta öccsét, az itáliai hadszíntér fontosságáról írt, s végeredményben nem is segítette semmivel.⁵¹ A Habsburg családi segítséget végeredményben Margit főhercegnő — Károly és Ferdinánd nagynénje — 1500 spanyol katonája jelentette, akik becsülettel helyt álltak a karintiai végeken és az ostromlott Bécsben.⁵² A német birodalom fejedelmeit nehéz helyzet elé állították Ferdinánd könyörgő kérései. A Habsburg uralkodó ugyanis a török támadás rémképét villantotta fel előttük, a valóban, ha Magyarország és Bécs elesik, a birodalom kellemtelen és veszélyes szomszédot kap az oszmánokban. Másfelől viszont a

45 (L'intencion de Solyman) „est, comme desia avez entendu, de prendre Vienne et illecq se faire fort et y demorer cest iver.” (Ferdinánd levele V. Károlyhoz. 1529. szeptember 7. *Lacroix*: i. m. II/2. 490. o.)

46 „Der sich mehr und mehr verstärkende konfessionelle Gegensatz im Reich und den Erbländern wirkte lähmend, dazu kam noch das Gegenspiel des habsburgfeindlichen Mächte.” (*Zöllner, E.: Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. 4. Aufl. Wien, 1971, 189. o.*)

47 *Turetschek*: i. m. 32. o.

48 *Magy. orsz. eml. I. 209., 212. o.*

49 *Turetschek*: i. m. 37. o.

50 *Uo. 33. o.*

51 *Lacroix*: i. m. II/1. 301—302., 335—337., 368—371., 501—503., 514—518., 529—531. o.

52 *Turetschek*: i. m. 44. o.

nagyrészt protestáns választófejedelmek a Habsburgok túlzott támogatásától is óvakodtak. Így az egymás után következő birodalmi gyűlések végre is olyan határozatot hoztak, hogy a katonaság fenntartására 404 094,5 guldent ajánlanak, 12 000 gyalogost és 4000 lovaszt küldenek, ha jön a török.⁵³ A vezérként kijelölt Frigyes pfalzi választó havi 1500 forint zsoldot — 1000-et meg is kapott — és 3000 forint „kártalanítást” követelt Ferdinándtól.⁵⁴

Ausztria és Magyarország tehát kevésbé irigylésreméltó helyzetben várta a török támadást. Ferdinánd és tanácsadói abban biztosak lehettek, ha megjön a török, valamilyes segítséget kapnak, de hogy mennyit és mikor, arról fogalmuk sem lehetett. A nehézségek okát nem annyira az emberi gyengeségekben és a politika buktatóiban, mint inkább az európai államvezetés — konkrétan a hadügy és a pénzügy — immár krónikussá vált válságában fedezhetjük fel. A hadseregek gerincét alkotó zsoldoscsapatokat közvetlenül a hadjárat előtt fogadhatták csak fel, így is csak szűkösen teremthették elő a fenntartásukhoz szükséges pénzügyi és anyagi eszközöket. Állandó zsoldoshadsereget ekkor még csak néhány országban — Franciaországban, korábban Burgundiában és Mátyás uralkodása alatt Magyarországon — alkalmaztak, Ausztriában pl. éppen 1529-ben, Bécs ostroma után veti fel a humanista Aventinus egy állandó hadsereg felállításának gondolatát.⁵⁵ S mivel az abszolutista államapparátus egyéb intézményei, a pénzügyi, közigazgatási, bírói szervezetek is csak csirájukban léteztek Ausztriában, a zsoldoscsapatok fenntartásához szükséges előfeltételek megteremtése és a hadsereg egyéb, nem zsoldos elemeinek — nemesi felkelés, városi és parasztmilícia — hadbafogása is csaknem kizárólag a rendek lehetőségeitől és áldozatkészségétől függött. Ezzel magyarázható az a megdöbbentőnek látszó jelenség, hogy a török csapatok 1526-ban hamarabb értek a Drávához, 1529-ben pedig Bécshez, mint II. Lajos ill. Ferdinánd hadai. 1529-ben pl. csak augusztus 18-án indult meg az osztrák, cseh, és birodalmi seregek szervezése, s ekkor már a szultán hada a mohácsi síkon táborozott.

Az osztrák, és általában a nyugat-európai típusú hadsereg ütőképességét ezenkívül még számos megoldatlan szervezési, ellátási, vezetési, taktikai és stratégiai probléma csökkentette.

Elsőként a szervezési és az ezekkel összefüggő vezetési nehézségekre kell utalnunk. A hadsereg fő erejét az időről időre felfogadott zsoldoscsapatok képezték, amelyek szorosabban kötődtek közvetlen parancsnokaikhoz, mint az uralkodóhoz; nem szívesen, gyakran egyáltalán nem teljesítettek vesélyes feladatokat, pénz- és szákmányszomjuk kielégítésére ellenben sokszor szükségtelen és veszteséges kalandokra kényszerítették a hadvezért.⁵⁶ A

⁵³ Uo. 62. o.

⁵⁴ Uo. 63. o.

⁵⁵ Heischmann, E.: Die Anfänge des stehenden Heeres in Oesterreich. Wien, 1925, 15–17. o.

⁵⁶ 1367-ben a franciák azért vezettek hadat Kegyetlen Péter kasztíliai király ellen, hogy fizetetlen zsoldosaiktól megszabaduljanak. (Contamine, P.: Guerre, état et société a la fin du moyen age. Paris — Mouton — La Haye, 1972, 187. o.) Ugyanez az ok vezettet az „écorceur”-ök (nyúzó) 1445-i elzászi hadjáratához. (Lot, F.: L'art de la guerre et les armées au moyen age en Europe et au Proche Orient. Vol. 1–2., Paris, 1946, II. k. 213–217. o.) 1522-ben a pénzéhes svájci zsoldosok csatára kényszerítették Lannes francia marsallt, s Bicoocánál súlyos vereséget szenvedtek. (Delbrück, H.: Geschichte der Kriegskunst in Rahmen der politischen Geschichte. Bde. 1–4. Berlin, 1908–1920, IV. k. 108–107. o.); stb.

zsoldfizetés elmaradása, vagy az ellátás nehézségei pedig fegyelmetlenné, sőt olykor kezelhetetlenné tették ezeket a csapatokat. Nem volt jobb a hadsereg nem zsoldos összetevőinek fegyelmi helyzete sem. A katonák csak szűkebb pátriájuk védelmében akartak harcolni, nem engedelmeskedtek vezetőiknek, s ha a háború elhúzódott, vagy vereség érte a sereget, tömegesen hagyták el a zászlót, s siettek otthonuk védelmére.

Az egyes országok és tartományok nemessége is megkötötte az uralkodó kezét. Sűrűn előfordult, hogy megtiltották csapataiknak, hogy átlépjék az ország, vagy bizonyos tartomány határát, s ha a közvetlen hadicélt elérték, a hadjárat részükre befejeződött.

A központi hatalom már csak azért sem tudott megbirkózni a felsorolt problémákkal, mivel még nem rendelkezett központi katonai irányító szervezettel. A legfelsőbb vezetés szerve, a haditanács ekkor még csak csírájában létezett Ausztriában, sem hatáskörét, sem szervezési rendszerét nem tisztázták.⁵⁷ Ezért az egyes vezérek, mint a magyar hadszíntéren Katzianer, túlzott önállósággal működtek, nem engedelmeskedtek, az egyébként is rosszul tájékoztatott, gyakran hibás, vagy elkéselt parancsokat osztogató haditanácsnak.

Még nehezebb, szinte megoldhatatlan feladatnak bizonyult az ellátás és utánpótlás megszervezése és biztosítása. Központi készletek hiányában jó előre hozzá kellett látniuk az előkészületekhez. Az 1529-es tervezet 44 000 gyalogos, 8000 nehéz- és 10–12 000 könnyűlovas felállításával számolt, ezen kívül a magyarországi várakat is el kellett látniuk élelemmel és hadianyaggal.⁵⁸ E. mintegy 70 000 fős sereg ellátása három hónapra többek között 6300 tonna kenyeret és 3000 tonna húst igényelt! Ezt a mennyiséget, úgy vélték a tervezet összeállítói, nem is igen lehet az örökös tartományokból és Csehországból biztosítani, ezért tervbe vették a magyar és a bajor területről történő beszerzést is.⁵⁹ A beszerzés megszervezését osztrák, cseh és magyar „élelmezési mesterre” (Profanntmaister) kívánták bízni, személyükre javaslatot is tettek.⁶⁰ A „Profanntmaister”-ek későn láttak feladatokhoz, ill. az egyes tartományok nem siettek beszolgáltatásaiknak eleget tenni. Még júniusban is arra kellett Ferdinándnak intenie az alsó-ausztriai rendeket, siessenek az ígért katonai kontingens meg az élelmi- és hadiszerek kiállításával.⁶¹

Az ágyúk, egyéb hadiszerek és a lőszer megteremtése már könnyebben ment, ezeket a fejlett osztrák és cseh ipar elő tudta állítani. Bécs maga is

⁵⁷ *Fellner, T.*: Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abt. 1. Bd. Wien, 1907, 234–238. o. Már az idézett 1529-es tervezet javasolta a haditanács jogkörének szabályozását: a tanácsnak állandóan a királyi udvarban kell tartózkodnia, hogy a királyi felseget tanácsokkal és javaslatokkal láthassák el. a szervezés munkájával pedig ügyes és tapasztalt titkárt kell megbízni. Ezután nyolc állandó tagot javasolnak a tervezet szerzői. (HL Török I. 32. sz. 70. v.–71. v.) A Haditanács szervezete azonban csak 1557-ben szabályozódott. (*Fellner*: i. m. 237–238. o.) A katonai ügyek legfőbb irányítója az 1520-as években a Titkos Tanács ((Geheim-Rath) volt, ebben csupán két katonai szakértő: Rogendorf és Fels foglalt helyet. (*Goetz, H.*: Die Geheimen Ratgeber Ferdinands I. (1503–1564) Wien, 1963, 453–494. o.)

⁵⁸ HL Török I. 32. sz. 54. v. — 56. r.

⁵⁹ Uo. 65. r. — 66. v.

⁶⁰ Uo. 67. lev.

⁶¹ *Bucholtz*: i. m. II. k. 620–621. o.

jelentős tüzérsséggel rendelkezett — még Miksa császár idejéből, aki hatalmas arzenállal látta el a várost.⁶²

A szállítás megszervezése is sok gondot okozott. Ezt részben szekerekkel, nagyobb részt azonban a Dunán kívánták — és tudták — megoldani. Lebonyolítására a tervezet tutajok építését írta elő.⁶³ A Duna a későbbiekben is döntő szerepet vitt a császári stratégiában, a zömében gyalogosokból álló haderő nem tudta helyi rekvirálásokkal szükségleteit biztosítani, ezért szorosan a Duna mellett kellett táboroznia, ill. előnyomulnia.

Az ellátási és szállítási nehézségek, valamint a csapatok gyenge meneteljesítménye kizárták, hogy a sereg messze elszakadjon bázisaitól. A mozgás lassúsága azt is meggátolta, hogy az egyes seregtestek elváljanak egymástól, mivel a könnyebben összevonható török hadak így részenként verték volna szét az egyes osztagokat. Az osztrák sereg legfeljebb a Duna mellett haladhatott volna egy tömbben, ha viszont itt túlzottan előnyomul, fedezetlenül hagyja mögöttes területeit és megsemmisítő vereségnek teszi ki magát.

A magyarországi viszonyok egyébként sem kedveztek az osztrákoknak. Noha több fontos várat — Buda, Székesfehérvár, Esztergom, Győr, Pozsony, Magyaróvár, Trencsén, Kassa, Gyulafehérvár — kezükben tartottak, semmiképpen sem akadályozhatták meg a török sereg betörését, mivel az ország jelentős területeit a Szapolyai párt tartotta ellenőrzése alatt. *Ausztria tehát eleve védelemre, sőt lényegében passzív védelemre kellett, hogy berendezkedjék.*

Ez megfelelt a hadsereg taktikai adottságainak is. A nagyszámú, szilárd gyalogsággal, jelentős tüzerővel és jó nehézlovassággal rendelkező osztrák sereg egyenlő feltételekkel vívott nyílt csatában határozott fölényben volt a törökkel szemben, amely csak akkor kísérhette meg, hogy a siker reményében megtámadja, ha meglephette, vagy nagy túlerőt tudott felvonnatni ellene. (NB. az osztrák sereg két évszázad alatt egyetlen nagy ütközetet vesztett el az oszmánokkal szemben: 1596-ban, Mezőkeresztesnél.) E mellett a várharc is az osztrák, s általában a nyugat-európai hadsereg erősségei közé tartozott, bár itt a török legalábbis egyenlő ellenfélnek bizonyult.

Így az osztrák hadsereg stratégiája adott volt: valahol a Duna mentén, közel az osztrák határhoz, a fősereg megerősített táborba vonul, fedezi Bécset és Alsó-Ausztriát és várja a török sereg előnyomulását; kisebb csoportok pedig Nyugat-Dunántúlon, vagy az Alpok lejtőin és Horvátországban igyekeznek feltartóztatni a Belső-Ausztriába betörő oszmánokat; a haderő többi részével pedig a fontosabb várakat erősítik.

E védekezésre beállított haditervben szükségszerűen nagy szerepet kellett kapniuk a váraknak, mindenekelőtt a két fővárost, Budát és Bécset kellett minden eszközzel megerősíteni. A haderő szétforgácsolását megakadályozandó viszont a kisebb, vagy védhetetlennek ítélt helységeket sorsukra kellett hagyni. Kétségtelen, ha Budát jelentős, becslésünk szerint legalább 10—12 000 főnyi megbízható helyőrséggel, élelemmel és munícióval

62 Stöller: i. m. 24. o.

63 HL Török I. 32. sz. 67. lev.

látják el, ezzel nagy kockázatot vállalnak, mivel a hadsereg számottevő hányadát eleve feláldozzák. A kockázatot azonban mindenképp vállalnia kellett volna Ferdinándnak, még azon az áron is, hogy egy időre jelentősen meggyengíti Bécszet fedező erőit. Az így megerősített Buda ugyanis szeptember végéig biztosan feltartja a szultáni hadakat, sőt sikeres védelme sem látszott kizártnak, s így a hadjárat egész tartamára lekötí a török sereget! Ferdinánd tekintélyének is használt volna Buda szívós védelme, hívei nyilvánvalóan szilárdabban támogatják, ha látják: királyuk nem hagyja sorsára az országot.⁶⁴

A már többször idézett osztrák haditerv is hasonló elgondolásokból épült fel. A főszereget Pozsonynál kívánták összevonni, s a memorandum szerzői nagyon fontosnak tartották a várak megerősítését is.⁶⁵ Sőt még azt is hozzáfűzték, ha lehet, meg kell kísérelni az ostromlott várak felmentését is.⁶⁶

A tervet azonban meg kellett változtatni, mivel az előkészületek mérhetetlen lassúsággal folytak. Ferdinándhoz 1529 augusztusára, amikor pedig már hónapok óta biztos tudomása volt a szultáni had megindulásáról, lényegében csak Avalos 1500 spanyol katonája, s szinte az utolsó pillanatban kb. 4000 cseh gyalogos érkezett.⁶⁷ Ezért sem a pozsonyi tábor felállítását, sem a várak megerősítését nem sikerült megvalósítani. Csupán annyi történt, hogy a csehekét Óvárra és Pozsonyba küldték, s hazarendelték a Trencsén körül portyázgató Katziánert, Buda helyőrségét pedig két zászlóalj landsknechttel erősítették.⁶⁸ Ilyen körülmények között Magyarország nyugati részének megvédése reménytelenné vált, Ferdinánd tehát már a hadjárat megkezdése előtt stratégiai vereséget szenvedett.

A török hadsereg felkészülése tervszerűbben és hatékonyabban ment végbe. A rendkívül erősen centralizált oszmán állam gépezetének szinte kizárólagos célja a háborúk, a hadsereg szolgálata volt, ezért a csapatok mozgósítása és az ellátás megszervezése jól begyakorolt sémák szerint történt.

Maga az oszmán hadsereg három alkotóelemből tevődött össze: szultáni zsoldoscsapatok — janicsárok és a kapu-khalki szpáhi lovassága, hűbéres

⁶⁴ Augusztus 25-én Christoph Lamberg győri kapitány — néhány héttel később harc nélkül feladta a várat — azt írja Ferdinándnak, hogy „das ungarisches Adl hat E. Mt. verlassen.” (HL Kivonat a Feldakten irataiból. (1529—1564) I. fasc. 8. sz.) Végeredményben — a horvát urak kivételével szinte az egész magyar nemesség, még Ferdinánd olyan hívei is, mint Várday Pál érsek, Nádasdy Tamás, vagy Török Bálint — János király mellé állt. (Magyarország története. Szerk. Molnár E. I—II. k. Budapest, 1964, I. 165. o.; *Turetschek*: i. m. 130. o.)

⁶⁵ „Es erfordert die Notturfft dass E. Ku. Mt. Rat die hernachenbenannten Stett und Schlösser an den Confinen In der Cron hungern gegen die Türgkhen gelegen, als nembllichen Ofen, Stuhlweissembug, Blindenburg, Gran und Comorn mit Profant, Puchsen, pullver unnd anderer Munition der Notturfft nach speissen und versehen verordnet. Erstlichen diweyll E. Ku. Mt. noch ain Treffentlich geschütz in der Burg zu Ofen ligen hat, welle E. Ku. Mt. vonstunnden vier puchsenmeister daselbst thun in die besetzung zu solhem geschütz verordnen. Auch 600 Hagkhenpuchsen sambt derselben zuogehung daselb thun. E. Ku. Mt. welle auch Bevelh geben, diweyll noch ettliche stugkh puchsen zu Ofen nit gefasst sein, den dieselben nochmals an allen vorzug gefasst werden, damit solch geschütz so es die Notturfft erfordern wurde, gebraucht werden mug. . . . Erfordert doch der Notturfft dass durch E. Ku. Mt. zu besetzung der Purgkh zu Ofen 2000 Behem geschigkht werden, desgleichen 1500 Behaim gen Gran und Blindenburg, von solhem Kriegsfoigkht mugen die obgemelten Flegkhen sambt der Thunau woll erhalten und versehen werden.” (Kiemelés — R. Gy.) (HL Török I. 32. sz. 53. r.)

⁶⁶ Uo. 75. v. Egy 1529 márciusából származó haditerv még ennél is tovább megy: előírja, ha a török sereg Magyarországra érkezik, meg kell ütközni vele. (*Turetschek*: i. m. 59. o.)

⁶⁷ *Stöller*: i. m. 16. o.

⁶⁸ Uo. 14—18. o.; *Turetschek*: i. m. 99—103. o.

szpáhik és kísérik és határvédő, valamint egyéb, irreguláris csapatok — akindzsik, azabok, besliák, delik, gönüllük, stb.⁶⁹ Legkönnyebben a nagyrészt a szultán körül állomásozó zsoldosok mozgósítása ment, de Szulejmán korában még különös nehézségekkel a birodalom egész területén szerte élő hűbéres szpáhik felvonultatása sem járt mivel a parancsot megtagadó, vagy hanyagul teljesítő szpáhitól irgalmatlanul elvették hűbértartását. A sem zsoldban, sem egyéb ellátásban nem részesülő irreguláris katonaság számára pedig a háború jelentette gyakorlatilag az egyetlen megélhetési és karrier-lehetőséget, így természetesen szinte kéretlenül sereglettek a szultán lófarkas lobogója alá.

Az egyetlen gondot a nagy távolságok okozták. Szultáni hadjáratra mindig a fővárosból, Isztambulból keltek útra az oszmán hadak — a szultán tekintélyi és gyakorlati okokból egyaránt mindig ide vonta össze csapatait — s időbe telt míg a birodalom távoli szandzsákjain élő katonaság összegyűlekezett. Ennél fogva a hadjáratot csak április végén, vagy május elején kezdhették meg a törökök. Kászim napjára (október 26) pedig — szokás szerint — befejezték a hadjáratot, mert az ellátási problémákat csak úgy tudták megoldani, hogy a csapatok téli szállásaikra térnek vissza. Magyarországi viszonylatban ez annyit jelent, hogy a hadjárat tartama alig három hónapig terjedt ki, Ausztriában pedig maximálisan két hónap alatt kellett céljaikat elérniük. Ebből logikusan következik, hogy Ausztriát sem 1529-ben, sem máskor nem fenyegette komolyan a hódítás veszélye.⁷⁰

Az ellátás és az utánpótlás megszervezése terén a török hadsereg első helyen állt Európában — ami természetesen nem jelentette azt, hogy minden problémát tökéletesen megoldottak. Az élelmet részben magukkal hozták a csapatok, részben a sereg felvonulási területét érintő vilajetek biztosították, ellenséges területen pedig erőszakos rekvirálással egészítették ki szükségleteiket. Ezek szerények voltak, az igénytelen török harcos kevéssel: marék rizzsel, vagy liszttel, szárított hússal, rosszul sült kenyérrrel, aludtjejjel is megelégedett.⁷¹ Mivel saját, vagy szövetséges területen a törökök ki is fizették a vásárolt élelmiszert, a lakosság szívesen állt rendelkezésükre.

Szállításaikat részben hajón, részben málhásállatokon (tevék, ökrök, bivalyok) bonyolították le, ezekről a hatalmas birodalom egyes tartományai gondoskodtak.⁷²

A törökök haditechnikája is korszerű volt, a lőfegyvereket gyorsan átvették, a janicsárok hamarosan Európa egyik legfélelmezbesebb puskás gyalogságává fejlődtek. II. Mohamed uralkodásával pedig a török tüzérség is Európa élvonalába emelkedett. A problémát az okozta, hogy jöllehet a török

69 A XVI. századi török hadseregről viszonylag kevés használható munka jelent meg. A már idézett munkák: The Cambridge History of Islam, Káldy—Nagy, *Inalçik, Papoulia, Razin, Perjés, Delbrück* és *Babinger* művei mellett ld. még: *Oman, Ch.: The Art of War in the XVI. Century*, Cambridge, 1924. 214—239., o.; *Weissmann, N.: Les janissaires. Étude de l'organisation militaire des Ottomans*, Paris, 1964; *Ordo Portae*. Ed. par S Bastav. Budapest, 1947; *Gyalóka J.: A mohácsi csata*. (Mohácsi emlékkönyv. Budapest, 1926, 194—198. o.)

70 A tér és idő, a török hadsereg ún. „akcióradusz”-ának problémájánál (ld. *Perjés: HK* 1968. 4. sz. 865—868. o.)

71 The Cambridge History of Islam II. k. 844. o.; *Bertrandon de la Broquière: Le voyage d'Outremer*. (Ford. Szamota R.) (Szamota R.: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten. Budapest, 1891, 82. o.)

72 The Cambridge History of Islam. II. k. 842. o.

birodalom bőségesen rendelkezett a harci technikához szükséges nyersanyagokkal: boszniai és szerbiai ólom, bulgár vas, anatóliai réz és ón, anatóliai és egyiptomi kén, stb., ezek felhasználásához nem volt meg a szükséges technikai készség, így fegyvereik nagy többségét külföldi, főleg itáliai forrásokból szerezték be.⁷³ Ágyumestereik és tüzéreik is hasonlóan renegátokból és külföldi zsoldosokból rekrutálódtak.

A hadsereg létszámáról nincsenek megbízható adataink; az irreguláris csapatokról pl. sohasem készült kimutatás, így csak becslésekre vagyunk utalva. A reguláris erőkről Káldy-Nagy Gyula közöl ugyan egy 1526-ból származó kimutatást, amely azonban véleményünk szerint nem teljes: keveseljük a timarióta szpáhik, a janicsárok és a helyőrségek létszámát. Káldy adatai szerint ugyanis a birodalom ekkor 7886 janicsárral — ez csak az Isztambulban állomásozó csapatokat jelenthette — 5088 zsoldos lovassal — itt sem tüntették fel a várakban élő és a ruméliai ill. anatóliai beglerbéghhez beosztott erőket — 695 tüzérrel, 39 158 várakban állomásozó katonával és 45 000 tímáros szpáhival rendelkezett.⁷⁴ Egyéb forrásokat és becsléseket is figyelembe véve a szultán haderejét kb. 50—55 szpáhira, 12—15 000 janicsárra, 12 000 zsoldos lovasra — a portának 6 zsoldos lovasezrede volt — 3000 tüzérre és szekereszre, valamint 50—60 000 irreguláris katonára, összesen mintegy 150—160 000 főre tehetjük.⁷⁵

Ilyen nagy sereget nyilvánvalóan nem vonhatott össze a szultán hadjárataira. Őriznie kellett az anatóliai végeket — 1529-ben pl. az egyiptomi, diabekri, aleppói, karamani, rumi (bursai), miszri és szíriai szandzsákságok katonasága otthon maradt⁷⁶ — a fővárost és a fontosabb várakat is. Így a szultán maximálisan 100—110 000 fővel vonulhatott hadba. A leírások és az események alapján körülbelül ugyanennyi katonára becsülhetjük az 1529-ben hadrakelt török sereg erejét is.⁷⁷

⁷³ Uo.

⁷⁴ Káldy-Nagy: i. m. 82. o.

⁷⁵ A török hadsereg létszámáról az eddigi kutatások valóban nem hoztak megbízható adatokat. Az egykorú források hatalmasra duzzasztották a török hadsereg erejét, s ezeket az adatokat a későbbi történétírárs is csekély kritikával elfogadta. (Ld. a 77. sz. jegyzetet.) Pontos adatok hiányában így csak becslésekre szorítkozhatunk, s csupán annyit állapíthatunk meg, „a XV—XVI. századi oszmán hadseregek tekintélyes erőt képviseltek, főleg, ha a többi európai hadseregekhez viszonyítjuk őket.” (Weissmann: i. m. 42. o.) Káldy-Nagy adatai azonban így is kevésnek tűnnek, ha ugyanis összehasonlítjuk őket Babinger II. Mohamed korára vonatkozó, megbízhatónak tűnő becsléseivel és a Cambridge History of Islam adataival, azt látjuk, hogy a reguláris erők némileg csökkennek (a 60 000 szpáhi 45 000-re, a 10 000 janicsár 8000-re), amit a török területi növekedését és általános fejlődését tekintve kizártnak tartunk. (Cambridge History of Islam II. 845. o.); Babinger: i. m. 479—481. o.) Ezért óvatossággal kell számítanunk az 1526-os jegyzék adataihoz.

⁷⁶ Thury: i. m. II. 77. o.

⁷⁷ Az egykorú jelentések túlbecsülték a török hadsereg létszámát. Egy névtelenül maradt szerző egyenesen 300 000 törökről ír (Kertbeny: i. m. 76. o.), de mások is ilyen hatalmasnak számítják az oszmán haderőt, még Wolfgang pécsi írnok is, aki pedig saját szemével látta a császár csapatait. (Hormayr's Taschenbuch 1827, 226. o.) Ferdinánd 260 000 török harcost jelent bátyjának (Lacroix: i. m. II/1. 497. o.) Kb. ugyanennyit ír egy másik, névtelenül maradt szemtanú. (Türkische Belagerung. Warhaftiger Bericht... Kertbeny: i. m. 71—72. o.) A török források közül csak Lutfi ad pontos (?) számadatot: 402 000 harcost, 400 ágyút és 200 naszádot tüntet fel. (Thury: i. m. II. 20. o.) Figyelemreméltó viszont, hogy 12 000 janicsárról és 50 000 hűbéres szpáhiról is ír, ezeket az adatokat el is fogadhatjuk. A kortársak közül Meldeman és Bernardinus Tridentinus közelítette meg legjobban a valóságot: mindhárman 100 000 fő körüli török hadseregről írnak. (Hormayr's Taschenbuch 1842, 324. o.; Turcica I. 1529. április).

Az újabb szerzők közül Kupelwieser 250—300 000-re (i. m. 17. o.), Stöller ugyancsak 300 000-re (i. m. 13. o.), Turetschek—Bernardinus Tridentinus alapján — kb. 100 000 harcosra és ugyanennyi szolgára becsüli a török hadsereget. (i. m. 89—90. o.) Merriman ezzel szemben csak 75 000 oszmán harcosról ír. (Merriman: i. m. 102. o.)

A jól felszerelt és jól vezetett, fegyelmezett török sereg az akkori világ egyik legjelentősebb fegyveres erejét képezte. A mozgékony, sok lovassággal bíró oszmán csapatok fölénye főleg a stratégiában nyilvánult meg: egységesen irányított, önállóan tevékenykedő gyors különítményei többnyire teljesen megbénították és megfélemlítették az ellenség csapatait. Kedvezőtlen helyzetben csatára kényszerítették ezeket — mint a magyar hadsereget Rigómezőnél vagy Mohácsnál —, vagy ellenkezőleg: meggátolták, hogy erős állásából kimozdulva fenyegetse az oszmán fősereget — pl. 1566-ban a győri császári tábor hadait. E mellett portyázásaik gyengítették az ellenség élő- és anyagi erőit, s jelentékeny zsákmánnyal gazdagították a padisah kincstárát, s magukat a harcosokat is.

Harcászatiilag a török sereg előnyeit nagy létszámában, tagolt, könnyen átcsoportosítható harcrendjében, a szpáhik és akindzsik mozgékonyságának és a janicsárok tűzerejének ügyes kombinációjában határozhatjuk meg. Kisebbségi csapataik különösen jó teljesítményt nyújtottak a portyázásokban és lesvetésekben is.

Az oszmán csapatok azonban fegyverzetüket és harcmódjukat tekintve nem érték el a legfejlettebb európai hadseregek színvonalát. A könnyebb fegyverzetű szpáhik a közelharcban csak nagy túlerőben álltak a nehézlovasság rohamát, s ilyenkor is csak úgy harcolhattak a siker reményében, ha mozgékonyságukat kiaknázva beengedték soraik közé a páncélos éket, majd bekerítették és felmorzszolták a veszélyes ellenfelet.⁷⁸ A janicsárok pedig, bármilyen kitűnően képzett, ragyogó lövészek is voltak, csak védelmi feladatokat tudtak ellátni, s így elmaradtak a kor legjobb landsknecht és spanyol gyalogsága mögött. Ebből következik, hogy a törökök nyílt ütközetbe csak jelentős túlerő birtokában bocsátkozhattak, ellenkező esetben még nagy veszteségek árán sem számíthattak győzelemre. Igaz, a nyugati típusú hadsereg sem tudott teljes sikert aratni az oszmánok felett, mivel nehézkes gyalogságuk és lovasságuk elől a könnyebb török csapatok minden nehézség nélkül kitérhetek, ha a csata számukra válságos fordulatot vett.

Mindezekből adótnak tűnik az oszmán hadsereg 1529-es haditerve is: elkerülni a döntő csatát a német fősereggel; megsemmisítik az elszórt Habsburg csapatokat; a magukra hagyott magyar várakat, mindenek előtt Budát, elfoglalják, Ausztriában pedig minden útjukba került várat és helységet elpusztítanak. Ferdinándra olyan csapást kívántak mérni a törökök, amely évekre meggyengíti katonai erejét, s lehetetlenné teszi, hogy beavatkozzék Magyarország ügyeibe.

Vizsgáljuk meg ezután, hogy valóban ez volt-e Szulejmán szándéka. Elöljáróban meg kell jegyeznünk, hogy sem Szulejmán, sem negyvezíre, a mindenható Ibrahim pasa nem rendelkezett nagy hadvezéri talentummal.⁷⁹ A szultánt népe is „kánuni”-ként nagy törvényhozóként tisztelte, holott hatalmas területekkel gyarapította az oszmán birodalmat. A szultán nem szívesen vezetett hadat, haditerveit bizonytalanság, és rossz idő-

⁷⁸ Ld. Bali bég tanácsát a mohácsi csata előtt: „Így csak egy mód lehetséges ez ellen (a magyar nehézlovasság rohamának elhárítására — R. Gy.) ti. hadrendjük előtt jobbra és balra szétválni s hátra fogni őket.” (Dselalzáde, *Thury*: i. m. II. 161—162. o.)

⁷⁹ *Káldy—Nagy*: i. m. 44—46., 56., 213. o.

számvetés jellemezte, s nem tudta az elért sikereket kellően kiaknázni.⁸⁰ Nem kis részben éppen ezek az emberi fogyatékoságok okozták, hogy az 1529-es hadjárat végeredményben török kudarccal ért véget.

Tanácsadója, Ibrahim is inkább mutatkozott ügyes diplomatának, mint határozott hadvezérnek. A mohácsi csatát bizonytalanul, kapkodva vezette,⁸¹ s csődött mondott a perzsa hadjáratokban is.

Mellettük kitűnő csapatvezérek: Bali bég, Ajász pasa, Kászim pasa, Behrám pasa stb. irányították a török sereget, a döntésekbe azonban nem szólhattak bele, mindent a szultán, vagy ha a padisah jónak látta, Ibrahim pasa határozott el. A szultán nagy hatalmát ragyogóan jellemzik Ferdi szinte gúnyként ható alázatos szavai, amelyekkel a Bécs ostromához vezető szultáni elhatározást indokolja: „Ámbár ekkor... a hadjáratra már nem maradt alkalmas idő, mivel a melegség kezdett hidegre változni..., mindamellet a győzelmes világbíró ő felsége nem törődött a télrel, s hősiességéből eredő okos és szilárd elhatározása arra serkentette, hogy nevezett átkozottnak (Ferdinándnak — R. Gy.) székhelyül szolgáló Bécs nevű híres város ellen forduljon.”⁸² (Kiemelés — R. Gy.)

Szulejmán és Ibrahim azonban, bár mint láttuk nem voltak vérbeli és tapasztalt katonák, jól ismerték fel az adott lehetőségeket és helyes stratégiai célt tűztek ki. Ezt bizonyítják az 1529-es hadjárat után kibocsátott szultáni fethnáme alábbi sorai is, amelyekből világosan kitűnnek a hadjárat stratégiai célkitűzései: „Céлом tulajdonképpen az említett alávaló király (vagyis Ferdinánd — R. Gy.) volt, aki a harci paripáim lábnyomaival már egy ízben megszerencsésített (!? — R. Gy.). Magyarországra jövén, ennek dolgaiba joggatlanul beavatkozott. Ennélfogva — mivel világos elmém határozott célja a Nán ellen indított hadjárat volt — Budáról elindulván folytattam utamat Alaman országa felé.”⁸³ Más helyen pedig arról ír, hogy János királyt megajándékozta Buda várával.⁸⁴

Bécs megtartásának célja nem szerepel az oszmán forrásokban. Ezt úgy véljük, nemcsak az magyarázza, hogy a törökök itt kudarcot vallottak. Szulejmán Budát és a többi elfoglalt magyar várat is visszaadta János királynak, nem szándékozott tehát Magyarországot közvetlenül uralma alá hajtani. Így azt sem képzelhetjük el, hogy az esetleg elfoglalt Bécsben török helyőrséget hagyott volna hátra, mivel jogosan számíthatott arra, hogy képtelen lesz megtartani.

Bécs elfoglalását csak akkor tartotta volna a szultán fontosnak, mint erről több török krónikás is értesít, ha Ferdinánd a városban tartózkodik.⁸⁵ S mivel ellenfele — okosan — elhagyta az ostrom előtt álló Bé-

⁸⁰ 1521-ben nem ismerte fel Belgrád jelentőségét, először Szabács ellen fordult, s csak Pirri pasa többszöri sürgetésére vonult mégis Belgrád ellen. 1566-ban hatalmas hadsereggel nyomult Magyarországra, s fontosabb cél helyett meglegedett Szigetvár ostromával.

⁸¹ Serege későn ért a csataterre. Ibrahim nem tudta, hogy egyáltalán megütközzön-e a magyar sereggel. A csata első szakaszában Batthyány lovassága alaposan megtépázta az Ibrahim személyes vezetése alatt harcoló ruméliaiakat, s ami a legfontosabb, az oszmán történetírók nem Ibrahimot, hanem Bali béget jelölik a haditerv elkészítőjének. Ibrahimról Dselálzáde csupán ennyit ír: „Mi volna hát a leghelyesebb terv ebben a dologban? — Kérdé a pasa, aki egészen ámulatba esett”. (Thury: i. m. II. 162. o.)

⁸² Ferdi, (Thury i. m. II. 82. o.)

⁸³ Thury: i. m. I. 184. o.

⁸⁴ Uo. 395. o.

⁸⁵ Ezt mondja például Ibrahim Lamberg osztrák követnek. (Géway: i. m. I/2. 34. o.) A Napló pedig így ír: „Diván tartatván, mihelyt tudomására jutott a padisahnak, hogy Ferendus király nincs a várban, a vár népének megkegyelmezvén, családjaikat és összes vagyonukat meghagyta nekik.” (Thury: i. m. I. 431. o.)

cset, Szulejmán nyugodtan napirendre tért a jelentéktelennek tartott kudarc felett.

A hadjárat főbb eseményei

A 935. év Ramazán havának 2. napján — vagyis 1529. május 10-én — a szultán hadai megindultak a birodalom fővárosából, hogy megmérkőzzenek „az átkozott Ferendus” hadaival.⁸⁶ Lassan haladtak előre, mivel az eső egész nyáron esett, de július 17-én már Belgrádnál táboroztak.⁸⁷ Később előnyomulásuk még inkább lelassult, a szávai és drávai átkelés nagy nehézségekbe ütközött, ezért csak augusztus 18-án értek nagy diadaluk színhelyére, a mohácsi síkra.⁸⁸ Úgy látszik, tartottak Ferdinánd csapataitól, vagy a rossz idő idegessé tette az igazhitű harcosokat, mert mikor „azt beszéltek, hogy az éjjel megérkeztek a hitetlenek, a padisah táborában ijedelem volt.”⁸⁹

Még augusztus 7-én „kihírdették a táborban, hogy a gyaúrok mindenféle javait el lehet venni, de falvakat felgyújtani, vagy foglyokat ejteni nem szabad.”⁹⁰ A parancs pontosan tisztázta Magyarország viszonyát az oszmán birodalomhoz: még nem tekintik saját területüknek, de a lakosság már bizonyos kíméletre számíthat, tehát vazallusnak tartják János király országát.

A hadjárat rossz előjelekkel indult az oszmánok számára, már augusztus elején élelmezési problémák támadtak,⁹¹ s mint láttuk bajok voltak a harcosok fegyelmével is. (Ez később tovább romlott: Budán a lázongó janicsárok falhoz szorították és alaposan elverték az őket csillapítani akaró nagyvezírt, aki alig tudta megmenteni életét a katonák dühétől.)⁹²

Augusztus 19-én nagy ünnepséget tartottak a táborban. Megérkezett János király, aki hűbéri esküt tett a padisahnak, s ezzel országa jogilag is szultáni hűberré süllyedt.

A sereg ezután Buda felé indult. Ferdinánd csapatai zavarták a felvonulást, a Napló szerint több takarmányozó lovast elfogtak.⁹³ Komolyabb ellenállásra azonban egyelőre nem került sor. Pécs, Székesfehérvár és több kisebb helység ellenállás nélkül megnyitotta kapuit a törökök előtt, így az akindzsik már augusztus 24-én Buda alá érkeztek, majd szeptember 2-án a szultáni sereg is tábort vert a magára hagyott magyar főváros falai alatt.⁹⁴

Noha a budai vár kitűnő természeti adottságokkal rendelkezett, erősítésére nem sokat tettek, elavult védművei még a Mátyás alatti állapotot tükrözték, amikor nem fenyegette veszély az ország fővárosát. Ferdinánd már 1527 óta tervezte ugyan a vár megerősítését, szándékát

⁸⁶ Thury: i. m. I. 324. o.

⁸⁷ Uo. 328. o.

⁸⁸ Uo. 332. o.

⁸⁹ Uo. 330. o.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo. 329. o.

⁹² Ferdi (Thury: i. m. II. 82. o.)

⁹³ Uo. I. 332. o.

⁹⁴ Uo. 333. o.

azonban nem tudta végrehajtani.⁹⁵ A helyőrség létszámában és minőségben egyaránt elmaradt a követelményektől. Parancsnoka Magyarország egyik legműveltebb és letehetségeesebb főura, Nádasy Tamás lett, aki mindenben igyekezett megfelelni a rábízott reménytelen feladatnak, s nem rajta múlt, hogy nem őrizhette meg a fontos várat. A helyőrség pontos létszámát nem ismerjük, Ferdinánd egy későbbi levelében arra utal, hogy Budán 2000 katonát és sok municiót vesztett, ez azonban csak a német csapatokra vonatkozhat.⁹⁶ A helyőrség többi részét Nádasy saját csapatai és felfegyverzett budai polgárok alkották. A védők hangulata érthetően nem volt jó, egységüket széthúzás is gyengítette: a magyarok és németek gyűlöltek egymást. Egy szerencsésen megmenekült landsknecht pl. arról számol be, hogy amikor kitértek a várból, a magyarok bezárták előttük a kapukat, s azt kiabálták: „maradjatok kinn, német kutyák!”⁹⁷ Viszonzásul a magyar krónikások kishitúséggel és árulással vádolták a német csapatokat.⁹⁸

Így az ostrom nem okozott nagyobb nehézségeket a töröknek. Igaz, szeptember 4-én még kitérésre is telt a védők erejéből — állítólag 300 janicsárt levágtak,⁹⁹ de hamarosan feladták a várost és a királyi palotába húzódtak. Szeptember 8-án a német zsoldosok fellázadtak, fogságba ejtették az ellenkező Nádasyt és megnyitották a kapukat a török előtt. A szultán a polgárok egy részét rabszolgának adta, a németeket lefegyverezte és útjukra bocsátotta, a janicsárok azonban lest vetettek a Sas-hegy lejtőin vonuló csapatnak, s majdnem az utolsó emberig lemészárolták.¹⁰⁰ Nádasy is fogságba került, Ibrahim ki akarta végeztetni, de sikerült megszöknie őrzőitől és János királynál talált menedéket, akinek egész 1533-ig hívévé szegődött.¹⁰¹

A szultán tehát ezúttal is elfoglalta Budát, azonban most sem tartotta meg, mivel — ahogy a már idézett Fethnámében írja: „Célom tulajdonképpen az volt, hogy Buda székvárosát az iszlám egyik házává tegyem, s Magyarországot összes váraival, tartományaival és lakóival az oszmán birodalom többi tartományához csatoljam... A vár tehát elfoglaltatott, de mivel a közte és a műszülmán birodalom között levő óriási távolság miatt nem lehetett közvetlenül birtokba venni és őrséggel ellátni, s továbbá, mivel... fejedelmi kegyemnél fogva a magyar királyságot már a nevezett Jánosnak adományoztam volt, ... Budát is néki adtam.”¹⁰²

Biztosítékul azonban 3000 janicsárt és Ibrahim megbízottját az Isztambulban élő velencei Aloisius Grittit is a várban hagyta, majd szeptember 15-én seregével Bécs ellen fordult.

95 Nádasy Tamás levele Buda természetes adottságairól, fontosságáról és jelen rossz ellátottságáról: „Nam si illa civitas ab hostibus occupabuntur, non ita facile recuperabitur, ut que, et loci natura satis est munita et aliqui his duobus annis in ea edificatum est ad municionem provisum est propterea ut intellego satis competenter cum Artagliaria et pulveribus, commeatu vero iam agere non poteret.” 1529. július 21. (Id. *Turetschek*: i. m. 100. o.)

96 Ferdinánd levele V. Károlyhoz. 1529. szeptember 18. (*Lacroix*: i. m. II/1. 497. o.)

97 *Newe Zeytung von Türcken*. H. n., 1529. (*Kertbeny*: i. m. 75. o.)

98 *Istvánffy M.*: A magyarok történetéből. Válogatás (Vál. és bev. Székely Gy. Ford. Juhász L.) Budapest, 1962. 127. o. Ezt erősíti meg a Napló is, amikor arról számol be, hogy szeptember 4-én 50 német szökött át a várból. (*Thury*: i. m. I. 334. o.)

99 *Kertbeny*: i. m. 76. o.

100 *Kupelwieser*: i. m. 19. o.; *Istvánffy*: i. m. 127. o. Az esetről a török krónikások is beszámolnak: *Lutfi*, (*Thury*: i. m. II. 22. o.); *Dselálzáde*, uo. 179–180. o.)

101 *Istvánffy*: i. m. 128. o.

102 *Thury*: i. m. I. 389. o.

Az események mindaddig a szultán javára mentek végbe. Most azonban megmutatkozott, hogy a szultán nem tehetséges katona. Bár Budát már szeptember 9-én megszállták csapatai, csak 11-én vonult be a várba, s további négy napot ceremóniákkal, János beiktatásával stb. vesztegetett el.¹⁰³ Nem vette észre, hogy az idő már ellene dolgozik: egyrészt minél többet késlekedik, annál jobban felkészülnek az osztrákok, másrészt egyre fogyott az az idő, amikor még a melegebb éghajlathoz szokott oszmán katonaság harcolni tudott és a katonák ellátását is biztosítani lehetett.

Míg a diadalittas török sereg bizakodva haladt a vereség felé, a megtámadott Ausztria kétségbeesve, lázas, buzalommal és kevés sikerrel készült a viharra. Ferdinánd udvarába már 1529 áprilisában megérkezett a hír a szultáni had gyülekezéséről, s közelgő török támadást hirdetett a végeken megélenkült harctevékenység is.¹⁰⁴ Most már tényleg hozzá kellett látni a védelem megszervezéséhez. Ferdinánd leveleket írt, s követeket küldött az európai hatalmasságokhoz, segílyt kérve a támadás elhárításához, s könyörgéseit személyesen is megismételte. Személyesen ment el a speyeri birodalmi gyűlésre, az örökös tartományok rendi gyűléseire és Csehországba.¹⁰⁵ Azt is tervezte, hogy 1529 júliusára Budára is országgyűlést hirdet (!!!), erről azonban józanabb magyar tanácsadói lebeszéltek.¹⁰⁶

Az előkészületek azonban továbbra is lassan folytak, a birodalmi segílyhadak csak augusztus második felében kezdtek el Regensburgban gyülekezni, s elővédek szeptember 20-ra érték el Krems városát, így nagy részük nem is tudott az előzetes terveknek megfelelően Bécsbe, ill. Bécs környékére vonulni.¹⁰⁷

Sok hajlandóságot a cseh rendek sem mutattak a hadakozásra, így Ferdinánd kénytelen volt szeptember 20. után Prágába utazni, hogy sürgesse a sereg szervezését.¹⁰⁸ Az osztrák rendek „áldozatkészségét” pedig híven mutatja Ferdinándnak egyik 1529. augusztus 30-án kelt utasítása az alsó-ausztriai Landtaghoz, melyben követeli: azonnal küldjék el a korábban ígért pénzt és katonákat.¹⁰⁹

Ausztria kétségbeesett helyzetét jól tükrözi egy augusztus 13-án keltezett királyi instrukció, amelyből érdemesnek tűnik idéznünk. „A török császár Eszéknél átkelt a Dráván és egybehangzó hírek szerint 260 000 főnyi hadinéppel (rendelkezik) — ebből 100 000 jól felfegyverzett katona... Híreink vannak arról is, hogy a telet maga is Bécsben szándékozik kivárni, majd tavasszal tovább vonul Németországba.

A gyakorta ígért birodalmi segíly még mindig nem vált biztossá, de most a bekövetkezett veszély pillanatában talán valami döntés születik, ám a csapatok nehézkes felállítása és felszerelése nem áll arányban az

103 Szulejmán naplója: *Thury*: i. m. 335. o.

104 *Turetschek*: i. m. 89. o.

105 *Uo.* 24–65. o.; *Stöller*: i. m. 14–20. o.

106 *Magy. orsz. eml. I.* 214. o.

107 *Stöller*: i. m. 19–20. o.

108 „Und nachdem wir vernemen das E. Ku. Mt. Stat und inwoner der Cron Beheim und der Marggraftschafft Mehrn, Siesn und Lausitz, in denselben Landen auch Ordnung fürgenomen, mit Auftat des Zehnten Mans und in andere Weg. wollen wir aus der augenscheinlichen und undvermeindlichen Not Inen fürnemblich in Mehrn und Beheim schreiben... umb Hilff und Eylenden Zuzug ersuchen.” (Az alsó-ausztriai régensek levele Ferdinándhoz. 1529. szeptember 20. Id. *Bucholtz*: i. m. 621. o.) Ld. még: *Turetschek*: i. m. 36. o.

109 *Turetschek*: i. m. 34. o.

ellenség rettenetesen gyors előnyomulásával, a minden hadiszerral ellátott török hatalommal. Ezért már csak az Úristen segítségében reménykedhetünk...

Rengeteg fegyverre, munícióra, ágyúra és élelmi- és hadiszerre lenne szükségünk." Bécs védelmi lehetőségeivel kapcsolatban pedig ezeket írja: „A (bécsi) tanács megígérte, hogy bátor helyőrséggel, városi- és polgármilíciával tartani tudja magát, Ófelsége azonban még 10 000 embert sem tud felállítani.”¹¹⁰

Ilyen körülmények között gyökeresen megváltozott a haditerv is. Szó sem lehetett Magyarország megvédéséről, s noha mindenünnen, Erdélyből, Magyarországból, Szlavóniából segélyt kérnek Ferdinándtól, a király nem tehet mást, „minthogy magához gyűjti csapatait, s nem aprózza el őket.”¹¹¹ — írta augusztus 24-én Mária királynőnek.

Tulajdonképpen Bécset is sorsára hagyta, először ugyan itt akarta átveszteni az ostromot, de tanácsadói helyes javaslatára letett erről, s Prágába vonult.¹¹² Ezt annál is inkább meg kellett tennie, mivel saját bevétele szerint ekkor — tehát szeptember 20-án, amikor az akindzsik már elérték az osztrák határt — a helyőrségeken kívül csupán 12 000 katonával rendelkezett.¹¹³ Itt valóban minden stratégia kárba veszett, nem tehetett mást, minthogy sorsukra hagyja úgy-amennyire megerősített várait, s bízik abban, hogy majd csak befut a segítség, s akkor majd az osztrák sereg is megkísérelheti, hogy legalább Bécset felmentse.

Ezen kívül már csak istenben, a későőszi időjárásban és váraiban bízhatott. Ez utóbbiakban viszont jogosan reménykedhetett. Ausztria védelmét számos falakkal és bástyákkal körülvett népes város — Bécs, Wiener-Neustadt, Graz, Krems, Klosterneuburg, St. Pölten stb. — és vár (Hainburg, Schlading, Forchtenstein, Stein stb. —, hogy csak a török előnyomulás útjában fekvő erősségekre utaljunk —) erősítette. A lakosság ezekben található menedéket; már korábban egész riasztórendszert dolgoztak ki, tüzek és félrevert harangok jelezték az ellenség érkezését, lovas járőrök igyekeztek felfedni a támadókat stb.¹¹⁴ Abban is bizhattak, hogy a várak nagy többsége kiállja a török ostromot.

Természetesen elsősorban Bécs megerősítésén fáradoztak. Bécs a XVI.

110 „Der türckische kaiser hat bei Esseg die Draw übersetzt — ablaute übereinstimmende Khundschaftten mit ainem Khriegs macht von umb 260 000 mans — wenigstens 100 guet geruestete — ... ein anzeige hat... seine Intencion Wienn zuonemen, dieselbst den winter abzuerwarten, und denn weytter nach Teuschland zurueren.

Die oft versprochene Reichs Hilfe ist noch Immer eine zur Warhait geworden, und obwol der Moment der entgegnetretenden gevers villeicht einige Entschaidung bewirken könnete, si steetm dass due swerfelligkait der aufprungung und aufrüstung derselben in Khainem verhaltenuss zu dem schreckenengenden raschen vordringen der Veindten mit allen Khriegsbedürfnissen versehenen turghkische Macht. Es ist daher nothwendig muesst, die Hoffnung auf Gottes beistand manlich ung muthig zu handlin.

Mit hilffe einer tapferen Besetzung, den stettischen und Bürgermilitien versprochen die Raite den veindt durch zuhalten und wienn ze halten. Kann E. Ku. Mt. aber nicht wenigsten 10 000 man aufpringen.” (Instruction niederösterreichischen Stethalten Regenten. Turcica. I. 1529. aug. 13.)

111 „Il est convenable pour ung mieulx que face mectre ensemble mes toutes forces sans les separer.” (Ferdinánd levele Mária királynőnek 1529. augusztus 24.: *Lacroix*: i. m. II/1. 476. o.)

112 *Bucholtz*: i. m. II. 620. o.

113 *Uo.*

114 Krajna, Görz és Isterreich lakói számára már az előző évben kidolgoztak egy riasztó- és mentőrendszert, hogy a lakosság a várakba menekülhessen. (Ljubljana, St. Archiv. Türki-sche Kriegshandlungen. Fasc. 139. 1828. szeptember 4.) 1529. augusztus 29-én hasonló rendeletet adtak ki Alsó-Ausztria számára is. (*Turetschek*: i. m. 114—115. o.)

század elején már túl terjedt a jelenlegi belváros területén, megerősített fallal azonban csak a mai Ring vonalában övezték a várost, a külvárosok védtelenül maradtak, így el is határozták, hogy lerombolják őket, ha a törökök közelednek, nehogy az ellenség befészkelje magát falaik közé. A város falait és kapuit még Miksa idejében megerősítették, de még így sem tudtak minden veszélyt kiküszöbölni, mivel a várost övező dombokról az ellenséges tüzérség kitűnően lőhetette a falakat. Legnagyobb előnye a Duna csatorna volt, ez egyfelől fedezte a város északi falait, másfelől még a körülvárás alatt is biztosíthatta az összeköttetést a külvilággal, feltéve ha az ellenség nem rendelkezik túlerejű hajóhaddal. A déli kapuk — főleg a Karinthiai kapu — viszont annál nagyobb veszélyt jelentettek a védők számára, mivel az ellenség könnyen megközelíthette ezeket.¹¹⁵

A város ellátásáról és megerősítéséről Ferdinánd igyekezett gondoskodni, élelemellátását mégsem tudta biztosítani, mivel szeptember 26-án, a város még mindig szűkölködött az élelemben.¹¹⁶ Fegyverek és főleg ágyúk terén már jobban állt a város, tüzérsége számban megközelítette, hatékonyságban felülmúlta a török ágyúkat.¹¹⁷ A lakosság nagy része elmenekült a városból — összesen 400 fegyverbíró polgár maradt — helyükbe viszont a környékbeli lakók jöttek, akik a város falai között igyekeztek menedéket találni.¹¹⁸

Az osztrákoknak végül is minden nehézség ellenére sikerült Bécsset megfelelő helyőrséggel ellátniuk. Ide vonták Magyarországról Katzianer, Thurn és Fels csapatait, Karinthiából Avalos 500 katonáját és némi helyi erőt, valamint 3000 morva gyalogost. Szeptember 19-én Bakics Pál rác huszárjai is belovagoltak.¹¹⁹ Az akindzsik már a város alatt portyáztak, amikor kisebb csoportokban a régen várt birodalmi csapat elővédje, összesen mintegy 100 nehézlovas és két ezred — kb. 6000 — Landsknecht is megérkezett. Vezetőjük a birodalmi segélyhad vezére, Friedrich rajnai palotagróf unokaöccse, Philipp palotagróf volt, aki több bátorságot tanúsítva óvatos nagybátyjánál — az a birodalmi hadak zömével még mindig Kremsnél tétlenkedett, s ott is maradt az ostrom végéig — vállalta a harc kockázatát.¹²⁰

Az ostrom kezdetéig Bécs helyőrsége 17 000 gyalogosra, mintegy 1400 nehéz- és 1200 könnyűlovasra nőtt¹²¹ A török sereg százezernyi tömegéhez viszonyítva ez a szám még mindig csekélynek tűnhet, s maguk a bécsiek is így ítélték meg helyzetüket.¹²² A védők azonban minőségi és fegyverzeti fölényben voltak a támadók felett, kitűnő tüzérséggel ellátott, viszonylag erős várat védtek, s így reálisan számíthattak arra, hogy átvészeli a török ostromot.

Magyar csapatokat az osztrák források nem említenek, valószínű azon-

115 Stöller: i. m. 23–24. o.

116 Hormayr's Taschenbuch, 1827, 142. o.

117 Uo. 24. o.

118 A bécsi haditanács jelentése Ferdinándnak. 1529. szeptember 27. (Hormayr's Taschenbuch, 1827. 144. o.)

119 Stöller: i. m. 28–29.; Bucholtz: i. m. II. 620. o.; Turetschek: i. m. 113. o.

120 Turetschek: i. m. 116. o.; Stöller: i. m. 30. o.

121 Turetschek: i. m. 117–118. o.; Stöller: i. m. 32. o.; Kupelwieser: i. m. 35. o.

122 Hormayr's Taschenbuch, 1827, 146–147.; Meldeman; Hormayr's Taschenbuch, 1842, 311. o.

ban, hogy Thurn 1200 fős könnyűlovasságában — alája tartozott Bakics 200 huszára is — horvátok mellett magyarok is voltak.¹²³ Salamon Ferenc megjegyzi, hogy az ifjú Zrínyi Miklós is jelen volt Bécs ostrománál, s olyan bátran harcolt, hogy V. Károly császár díszes karddal ajándékozta meg.¹²⁴ Ezt nem tartjuk valószínűnek, a császár ekkor a messze Itáliában tartózkodott, 1532-ben ellenben ő vezette a nagy birodalmi sereget, s bizonyára Zrínyi vitézkedése is ez utóbbi hadjáratához fűződik.

Nem sikerült ezzel szemben az erős dunai flottilla felállítására. A hajók későn készültek el, ill. készültek fel, s parancsnokuk, Niclas Rawber, szeptember 26-án már nem tudott, talán nem is mert az ostromlott városba behatolni. Így Bécs egy lényeges ponton, a Dunánál, védelem nélkül maradt, s nem biztosíthaták a vízi összeköttetést sem.

A védelmet tapasztalt katonák vezették. Noha a legmagasabb rangú védő Philipp palotagróf volt, a tényleges vezetést a harcedzett, kiváló katona, az öreg, félkarú Niclas von Salm tartotta kezében. Mellettük a már említett Katzianer, Thurn és Fels, valamint Wilhelm von Rogendorf, Ulrich Leysser, Johann Hardegg, Georg von Lauffenburg és Ludwig von Graffeneck játszott jelentős szerepet a későbbi harcokban.¹²⁵

Az oszmán hadsereg időközben szinte akadálytalanul folytatta előnyomulását. Visegrád, Komárom, Esztergom és Győr ellenállás nélkül jutott az oszmánok birtokába. Igaz, Győrnél legalább Bakics Pál huszárai megkísérelték, hogy a hajóhidat felgyújtsák, Mohamed bég akindzsiái azonban elűzték őket.¹²⁶ A magyar nemesség tömegesen állt át Szapolyai oldalára. Az oszmánoktól való félelmet mutatja, hogy Várday Pál esztergomi érsek nemcsak hogy ellenállás nélkül meghódolt a szultánnak, hanem huszáraival együtt csatlakozott seregéhez és részt vett Bécs ostromában.

Szeptember 18-án, rövid ellenállás után Magyaróvár cseh helyőrsége is letette a fegyvert. A szívósan védett pozsonyi várral azonban nem boldogultak a törökök és nem is igyekeztek elfoglalni. Ezt helytelenül tették, mert a várórség az energikus Szalay János és Wolfgang Öder vezetésével tűz alá vette a dunai török hajókat, néhányat elsüllyesztett közülük és hátráltatta a hajókon szállított ostromágyúk megérkezését.¹²⁷ Ez a körülmény később a bécsi eseményeket is befolyásolta.

A török főszereg előtt szélesen szétbontakozva az akindzsiak haladtak. Szeptember 19-én lépték át az osztrák határt, többségük a félelmetes Mihel-oglu vezetésével Bécs környékét és Alsó-Ausztriát pusztította, kisebb részük Sopron, Kőszeg és Wiener-Neustadt közelében portyázott.¹²⁸

A főszereg elővédje Mohamed szendrői bég vezetésével szeptember 22-én lépett osztrák területre. Ekkor már Mihel-oglu csapatai Bécs alatt jártak, s másnap, szeptember 23-án, nyílt összecsapásra is sok került az akindzsiak és a városból kitoró Hardegg 500 főnyi nehézlovassága között. A harc az osztrák páncélosok győzelmével végződött, szétugraszották az akindzsi-

123 *Istvánffy*: i. m. 134. o. egy Nagy István nevű huszárról ír.

124 *Salamon F.*: Az első Zrínyiek. Pest, 1865. 259. o.

125 *Stöller*: i. m. 63–71. o.

126 *Thury*: i. m. I. 336. o.

127 „Auch Pressburg, wo Hauptmann Wolff Oeder mit 3000 Böhmen liegt, focht der Türk wenig an, Obgleich Oeder den Nassaden viel Schaden that.” (Türkische Belegung... *Kertbeny*: i. m. 72. o.); *Stöller*: i. m. 22. o.

128 *Stöller*: i. m. 21–22. o.; Dszelálzáde: *Thury*: i. m. II. 181–182. o.

kat és többet levágtak közülük, s amikor szpáhik siettek a szorongatott akindszik segítségére, néhány ember elvesztése árán, a St. Niklas nevű külvárosban találtak menedéket.¹²⁹ Salm és társai helyesen látták, csak aktív védelemmel érhetnek el eredményt az oszmán túlerővel szemben, ezért a későbbiekben is erőteljes kitörésekkel zavarták a török ostromműveleteket.

Most már eljött az ideje, hogy a védők lerombolják a külvárosokat, amit szeptember 26-ig, a város körülzárásáig eredményesen végre is hajtottak, bár a törökök igyekeztek megzavarni a rombolást.¹³⁰

Ugyanaznap Bakics huszárai felderítették a Morva folyó felé vezető utat is, s azzal a riasztó hírrrel jöttek vissza, hogy az ostromgyűrű már ott is bezárult Bécs körül.¹³¹ Ahogy a szemtanú, Niclas Meldemann október 1-én írja: „Lenézve az István templomból a környékre, a Kahlenbergtől egész Schwechatig, messzire eltekintve semmi mást sem lehetett látni, mint a török táborokat, még a mezők is tele voltak törökökkel.”¹³² A török főerők a Wien folyó jobb partján, a Karinthiai kapuval szemben vertek táborot, itt helyezkedtek el a ruméliai szpáhik, és a janicsárok, valamint az ágyúk egy része is; a szultán és a vezírek sátrait hátrább, Kaiser-Ebersdorfnál állították fel. A Wien folyó bal partján az anatóliaiak, aszabok és akindszik sátrai emelkedtek, egészen a Dunáig.¹³³ Már e felállításból is kitűnt, hogy az oszmánok a Karinthiai kapu közelében összpontosították erejüket, ott szándékoztak a városba törni.

Az osztrákok alaposan megszervezték a védelmet. A birodalmi csapatok a legveszélyesebb helyet védték a Karinthiai kaputól a Stuben kapuig. A falat is megrakták: egy nagy falkonettet, egy nagy csatakigyót, öt duplatarackot, két félcsatakigyót, négy kamrás falkonettet, tizenegy falkonettet, két „Singerin”-t és öt kis mozsarat, összesen 31 löveget állítottak fel.¹³⁴ A Karinthiai kaputól a skótok kolostoráig, vagyis csaknem a Duna-csatorna partjáig, Leonhard Fels védett, osztrák csapatokkal. E szakasz tüzéségét öt félcsatakigyó, két nagy csatakigyó, két kartány, tizenegy falkonett, két kamrás falkonett, három duplatarack, egy könnyű kartácságyú, öt kis mozsár, két singerin és két követő, összesen 35 löveg képezte. A skót zárdától a Duna-csatornáig húzódó rövid szakaszt és a Zsidó tornyot a spanyolok védték: három nagy ágyúval, két kartánnyal és egy félcsatakigyóval.

¹²⁹ Stöller: i. m. 28–29. o.

¹³⁰ Meldeman, Hormayr's Taschenbuch, 1842, 312. o.; Stöller: i. m. 36. o.

¹³¹ Neue Zeyttung: Kertbeny: i. m. 76. o.; Istvánffy: i. m. 134. o.; Stöller: i. m. 34. o.

¹³² „Man hat hinaus ab Sanct Steffan Kirchenn inns feld gesehen, gegen dem Kalenberg und Schwechat hinaus, nichts dann Legerschaft des Türgken als weyt möglich was zu sehen, es waren auch alle Felder vol feindt.” (Meldeman, Hormayr's Taschenbuch, 1842, 314. o.)

¹³³ Türkische Belegerung. Kertbeny: i. m. 71. o.; Stöller: i. m. 34–35. o.

¹³⁴ A különféle ágyúfajtákat az alábbiakban jellemezhetjük: *Kartány*: rövidcsövű, nehézkes részlövő ágyú, az egész kartány 48. a dupla 96, a fél 24, a negyed 12 font súlyú golyót lőtt ki. *Singerin*: a nehéz kartány egyik fajtája, sípoló „énekítő” hangja miatt kapta a nevét: kb. egész kartánynak felelt meg. *Csatakigyó*: hosszúcsovű, szintén inkább ostromknál használatos sugárágyú, van fél és negyed csatakigyó is, a kilőtt golyó súlya megegyezik a kartányok méreteivel. A *falkon* 6–8 fontos, a *falkonett* 2 fontos, rövid csövű tábori ágyú volt. A nagy ostromágyúk súlya 80–120 mázsa, a karthaunoké és a nagy sugárágyúké 50–70 mázsa, a falkonetteké 6 mázsa volt. Lőtávolságuk 1–2,5 km között volt. (Kalmár J.: Régi magyar fegyverek. Budapest, 1971, 169–171. o.)

A Duna vonalának őrzésére eleinte nem fordítottak nagy gondot, néhány zászlóalj cseh zsoldos védte, összesen négy falkonett segítségével.¹³⁵

A tartalékképzésre ellenben súlyt helyeztek Bécs katonai vezetői. A védősereg mintegy felét, elsősorban a lovasságot és a bécsi polgárőrséget, a veszélyeztetett helyek mögött sorakoztatták fel, hogy rugalmasan ott vessék be, ahol a szükség megkívánja.

A tényleges ostrom már szeptember 26-án megindult, tüzérségi párbaj kezdődött, melyben lassanként a védők ágyú diadalmaskodtak. Az ostrom osztrák szemtanúi megjegyzik, hogy az oszmánok kis kaliberű lövegeket használnak.¹³⁶ (Az ostromágyúkat, mint láttuk, a pozsonyiak feltartóztatták, ezek csak október 8. táján érkeztek a város alá.) A bécsi ágyúk ellenben hatásosan lötték a török csapatokat és az ágyúállásokat, Szulejmán naplója többször is heves osztrák ágyútűzről számol be.¹³⁷

Sikerült viszont az oszmánoknak a Duna hídjainak felgyújtása. Ezzel a védők utolsó összeköttetését is elvágták és az északi partot is közvetlenül fenyegették. Ezzel arra kényszerítették a védőereget, hogy szerény tartalékaiból megerősítse az északi falat.¹³⁸ Ez azt is jelentette, hogy a törökök — átjutva a Duna vonalán — Alsó-Ausztria északi részét is pusztítani kezdték.

Mivel hamarosan kiderült, hogy tüzérséggel nem tudnak megfelelő nagyságú nyílást lőni a falakon, Ibrahim megváltoztatta a haditervet, s a Karinthiai kapu aláaknázásával kívánt rést törni. Az oszmán sereg felkészült az aknászás nehéz és bonyolult feladatára. „Néhány helyre lagumszik (aknászok) rendeltettek, kik akna ásáshoz fogtak; azonkívül az összes tímárt bíró szpáhik parancsot kaptak, hogy a vár falát ássák alá és az égigérő bástyákat rombolják le; az összes akindzsi-bégek és akindzsi rohamhágcsók csinálásával bíztattak meg; az egész khapu-khaldinak (szultáni zsoldosok) és az anatóliai hadtestnek meghagyatott, hogy az árok eltöltése végett hordjon rőzsét.”¹³⁹ A tüzérséget is e feladatnak rendelték alá, az ágyúk többségét a Karinthiai kapu közelében helyezték tüzelőállásba, éjjel-nappal lötték a falat és a mögöttes utcákat. A janicsárok és más puskás és íjász lövészek pedig a közeli romos külvárosokból állandó tűzzel zavarták a védőket.¹⁴⁰

Az aknászás megkönnyítése és a lövészek védelme érdekében a Karinthiai kapuval és az augusztinusok kolostorával szemben a törökök ostromtornyokat kezdtek építeni.¹⁴¹

A védők sem maradtak tétlenek. Már szeptember 28-án három zászló osztrák gyalogos kitört a városból, meglepte a janicsárokat, egy csauzt és számos más törököt levágott, s csekély veszteséggel visszatért a városba.¹⁴² A kitörések a következő napokon is folytatódtak, de a törökök már jobban vigyáztak, s rendre visszaverték a néhány száz fővel végre-

135 Stöller: i. m. 32–34. o.; Kupelwieser: i. m. 36–39. o.

136 Neue Zeytung, Kertibeny: i. m. 77. o.; Meldeman, Hormayr's Taschenbuch, 1842, 335. o.

137 Thury: i. m. I. 338–339. o.

138 A bécsi haditanács jelentése. (Hormayr's Taschenbuch, 1827, 143. o.; Stöller: i. m. 35. o.) Az eseményt természetesen valamennyi beszámoló említi.

139 Dselálzáde, Thury: i. m. II. 184. o.

140 Stöller: i. m. 36–37. o.

141 Uo. Meldeman, Hormayr's Taschenbuch, 1842, 311. o.

142 Stöller: i. m. 37. o.; Dselálzáde, Thury: i. m. II. 182–183. o.

hajtott vállalkozásokat.¹⁴³ A védők helyzete már néhány napos ostrom után jelentősen romlott. Az akindzsik a dunai török hajóhad támogatásával befeszítették magukat a Salzthor-híd előtt, s fenyegették a gyengén erődített dunai falat. A kitörések és a török ágyútűz egyre nagyobb veszteségeket okozott, s lassan nagy repedések tátongtak a falakon, amelyeket a katonák nem tudtak teljesen eltüntetni. Noha a veszélyeztetett helyeken éjszakánként új védműveket emeltek, Bécs falai és kapui láthatóan meggyengültek.

Október 1-én egy török szökevény riasztó hírt hozott: az oszmánok aknákat ásnak.¹⁴⁴ A védők ettől kezdve fokozottan figyeltek, s a legtöbb aknát kitörésekkel, ellenaknákkal sikerült is felszámolni, de mint később látni fogjuk, egyes helyeken a töröknek mégis sikerült aknáival a falak alá kerülni, s felrobbantani azokat.

Október 2-től a kitörésekkel is felhagytak — legalább is egy időre, Bécs védői tartalékkolták erőiket a török rohamok fogadására. Hamarosan be kellett azonban látniuk, hogy passzív védekezéssel tehetetlenek a módszeresen haladó oszmán ostromműveletekkel szemben. Ezért Salm nagyszabású kitörésre szánta el magát, melynek célja a Karinthiai kapu előtt emelt ostromművek és aknák, valamint a török ágyúk megsemmisítése volt.¹⁴⁵

A kitörést október 6-án éjjel 8000 katona, a helyőrség kb. fele hajtotta végre, vezetőül Leonhard Fels-t nevezték ki.¹⁴⁶ A támadók a sötétség leplét felhasználva, több csoportban, rejtekhelyeken hagyták el a várost, s három oszlopban a Karinthiai kapu előtt gyülekeztek. Leysser zászlói azonban, amelyek északról jöttek, elkéstek, s ez felborította az időrendet, így már csaknem világos volt, amikor a csapatok felsorakozhattak a támadásra. Ekkor még nagyobb baj történt, egyik katona vigyázatlanul kiabálni kezdett, s ez riasztotta a török őrséget. A meglepetésnek ezzel befellegzett, az éber janicsárok azonnal pusztító tűzzel árasztották el a támadókat. S mert csakhamar több ezer szpáhi is ellenük fordult, a támadás összeomlott. A katonák most már életüket mentve rohantak a város felé, csupán néhány zászlóalj fordult szembe az ellenséggel, hogy a visszavonulást fedezze. A csapatok nagy többsége megmenekült ugyan, de 500 katona így is elesett.¹⁴⁷

A kudarc nyomban apasztotta a védők létszámát, s erkölcsileg is súlyos csapást jelentett az amúgy is csüggedt helyőrségnek. Segítséget sehonnan sem várhattak — a cseh csapatok még csak gyülekeztek, a birodalmi ha-

143 Stöller: i. m. 37–38. o. A szeptember 30-i kitörésről Dselálzáde az alábbiakat írja: „A nevezett hónap (Moharrem hó, a mohamedán időszámítás szerint — R. Gy.) 25. napján is kiütött a várból számtalan pokolra való és tévelygő gyaur és rettenhetetlen bátorságot tanúsított. (Kiemelés — R. Gy.) Azonban a rumili vitézek mind lóra ültek s mikor a piszkos csapatok ezt látták, a vallásvédő sereg támadásának ellenállni nem lévén elég erejük, visszafordultak és a városba futottak, miközben igen sok piszkos gyaur lőn a vérontó kardok martaléka.” (Thury: i. m. II. 183. o.)

144 Stöller: i. m. 38. o.

145 Uo. 40–41. o.

146 Uo.; Kupelwieser: i. m. 50–51. o.

147 Meldeman beszámolója a kudarcról: „Aber die Feynd waren inen zu stargkh und trungen vil knecht in den Statgraben zu fallen, dardurch iren vil geschedigt wurden. Das sie eins thails sunken, die anderen must man furen und ire eins thails vertragen hinein in die Stat. Es war ein grosses jammer.” (Hormayr's Taschenbuch, 1842, 315. o.); Stöller: i. m. 41. o.; Turetschek: i. m. 122. o. A kitörésről virágos szavakkal Dselálzáde is ír. (Thury: i. m. II. 185. o.)

dak pedig nem mozdultak ki a biztonságos Kremsből — így a várható török rohamok elhárítása reménytelennek látszott. Ennek ellenére nem gondoltak megadásra, hanem tovább harcoltak.¹⁴⁸

A következő napokon erősödött a török tűzérés tévékenysége, a befejezéshez közeledett az aknák elhelyezése is. Ibrahim erre 9-re tűzte ki a Karinthiai kapu alatt fúrt négy akna felrobbantását és ugyanekkorra rohamot is rendelt el.¹⁴⁹ Ezt az elhatározását korainak kell tartanunk, a vár még egyáltalán nem volt rohamérett, s még mintegy 15 000 fős helyőrség védte. A törököt azonban sürgette az idő. Hideg volt és állandóan esett — egyik török krónikás bánatosan „a tél komor hada tanyájá”-nak nevezte Ausztriát¹⁵⁰ —, s arra is számíhattak, hogy Ferdinánd egyszer majd csak összegyűjti seregét, s megindult szorongatott fővárosa felmentésére. Sietniük kellett.

A rohamot a már szinte teljesen rommá lőtt Karinthiai kapu ellen tervezte a török és a hadsereg mintegy felét vonultatta fel ellene.¹⁵¹ A támadást heves ágyútűz vezette be. Délután 3-kor felrobbantak az aknák — a védők szerencséjére csak kettő — és a győzelmes oszmán had rohamra indult.

A vár elfoglalása azonban nem sikerült. Az aknák csak kis réseket ütöttek a falakon, s a rések mögött négy zászlóalj landsknecht sorakozott fel, Salm személyes vezetésével. A törökök a szűk területen nem tudtak élni nagy létszámfölényükkel, az osztrákok ellenben jól kamatoztatták fegyverzeti és erőfölényüket. A többször is megismételt támadás véresen összeomlott, a törökök mintegy 1000 embert vesztek, a landsknechtek viszont állítólag csak harmincat.¹⁵²

Ibrahim azonban nem csüggedt és október 11-re újabb rohamra adott utasítást. A támadás célja ezúttal a város egész keleti fala volt, a Karinthiai kaputól a Dunáig. Az aknák azonban ezúttal is csődöt mondtak, a védők egy híján valamennyit közömbösítették és így csak egyetlen kis rés keletkezett a Karinthiai kapu közelében. A roham ezúttal sem sikerült, a landsknechtek közelharcú fölénye újból diadalmaskodott. Az oszmán harcosok harci szellemének hanyatlását jelzi, hogy a támadás visszaverése kevesebb gondot okozott az előbbinél, a törökök már 300 ember elvesztése után letettek szándékukról. Igaz, néhány muszlim harcosnak sikerült

148 „Wir zaigen E. F. G. (Eure Fürstliche Gnad) dass der Turgkh an heute den XIIten tag Octobris umb drey urm, die maur abermals an zway Orten grausamlich zerspenngt und zerfelte, und dann in selbem Rauch mit aller Macht und Gewalt den sturm angehoffen, also dass Zersprengen und Anlaufen ain ding gewesst, aber wir aus Gnaden des almechtigen sölichen Sturm erhalten. Aber wir tragen entlich fürsorg, wo unns E. F. G. laut unsers vorigen schreiben nicht fürderlich hülf khumbt, das wir uns nicht erhalten werden mügen.” (A bécsi haditanács jelentése Friedrich palotagrófnak, a birodalmi hadak vezérének. 1529. október 12. ld. *Kupelwieser*: i. m. 55. o. 45. jegy.)

149 *Dselálzáde, Thury*: i. m. II. 185. o.; *Stöller*: i. m. 44–45. o.

150 *Dselálzáde, Thury*: i. m. II. 183. o.

151 *Stöller*: i. m. 145. o.

152 Uo. Meldeman az aknaharcról, az első rohamról: „Es war aber denen in Wien wol bewusst, man grab in auch entgegen, doch auf die stundt zündten, mit pulver zersprengen also die Maur undt von stundt anluffen sy ein Sturm an, also verlor die Türgkhen zum ersten den Sturm, doch liffen sie wieder an, und verloren auch den andern, dann da was Kayn verzagt man in der Stat und weren alle Dürghen angelauffen... (aber)... wären all erschossen und erstochen worden”. (Hornmayr's Taschenbuch, 1842, 318. o.) Szu-lejmán naplója ugyanerről: „Ikindi után két akna felrobbant, két nagy rés támadt, az ott levők hevesen támadtak... de mivel kevesen voltak (??? —R. Gy.), nem lehetett elfoglalni a várat. S minthogy az alávaló hitetlenek kívülről éjjel és nappal érkeztek, így éjjeli támadástól félve parancs adatott, hogy a padisah táborában ... árkot ássanak a sátrak elébe.” (Október 9. *Thury*: i. m. I. 340. o.)

feljutni a fal tetejére s egy török zászlót is kitűztek, a védők azonban elzárták a segítség útját, s hamarosan végeztek az övétől elvágott néhány törökkel.¹⁵³

Ugyanígy omlott össze a két részletben, október 12-én végrehajtott harmadik török roham is. A landsknechtek ismét ellenaknákkal közömbösítették a török aknákat, így a rés ezúttal sem volt nagy.¹⁵⁴

Mindkét fél kimerült a már több mint két hete tartó heves harcokban. Az oszmán tábornok az elszenvedett kudarcokon túl éhínség és járványok gyengítették, az eső kitaratóan esett, sőt már havazott is. A katonák elégedetlenkedtek, s követelték, hagyják ott a várat és térjenek haza. Az október 12-én tartott haditanács Ibrahim javaslatára mégis úgy döntött, hogy 14-én még egy rohammal kísérleteznek, s ha ez sem sikerül, tábornok bontanak és hazatérnek.¹⁵⁵

Nem volt jobb a védők helyzete sem. A harcokban a katonák csaknem fele harcképtelenné vált, a falakat rommá lőtték és robbantották az oszmánok, a felmentő sereg még mindig nem mutatkozott, így a védők még kilátástalanabbnak látták helyzetüket, mint néhány nappal korábban.¹⁵⁶

Így érkezett el az ostrom utolsó napja, október 14-e. A támadást már hajnalban hatalmas tűzszéreg tűz vezette be, s három oszlopban szinte az egész török hadsereg felsorakozott a támadásra. A védők ágyútüze azonban visszatérésre kényszerítette őket. Csak délre sikerült újból rendbe szedni a csapatokat, ekkor újabb akna robbant a Karinthiai kapu közelében, s ezúttal 80 méter széles rést ütött. A fáradt és levert török harcosok azonban ezt sem tudták kihasználni, rövid harc után, több mint 300 halott hátrahagyásával megfutottak. Az ellenség szétveréséhez a védők kitűnően irányított ágyútüze is hozzájárult.¹⁵⁷

A kudarcot Szulejmán nyugodtan fogadta — nem mérte fel a vereség jelentőségét — s megparancsolta, hogy az oszmán hadsereg 14-én este bontson tábornok, s a következő hajnalon induljon haza Isztambulba.¹⁵⁸ Másnap hajnalra a bámuló bécsiek szeme elől eltűnt a hatalmas török tábor. Megszabadultak, pedig azt hitték, több rohamot már nem tudnak kiállni.¹⁵⁹ Nagy áldozatokat kellett elviselniük, több mint 1500 katona esett el a harcokban, s bizonyára ennek sokszorosára tehetjük a sebesültek számát is.¹⁶⁰ A város falai és házai romokban heverték, fogytán volt az élelem és a muníció is.

Most már megmozdult az időközben összesen mintegy 30—40 000 főre szaporodott osztrák és birodalmi hadsereg is. Ferdinánd már fővárosa felmentésére készülődött, amikor megkapta a hírt, felesleges tovább fáradoznia, magára hagyott fővárosa segítsége nélkül is megvédte magát.¹⁶¹ Friedrich

¹⁵³ Stöller: i. m. 46—47. o.; Szulejmán naplója, Thury: i. m. I. 340. o.

¹⁵⁴ Stöller: i. m. 47—48. o.

¹⁵⁵ Szulejmán naplója, Dselálzáde, Thury: i. m. I. 340, II. 185. o.

¹⁵⁶ Meldeman, Hormayr's Taschenbuch, 1842, 321. o.; Kupelwieser: i. m. 55. o.

¹⁵⁷ (Die Türken) „liessen sich auch durch Säbilhiebe nicht mehr antreiben, die Janitscharen murrten, das Winter rückte an.“ (Türkische Belagerung, Kertbeny: i. m. 72. o.), Stöller: i. m. 49—51. o.

¹⁵⁸ Szulejmán naplója, Thury: i. m. I. I. 340—341. o.

¹⁵⁹ Stöller: i. m. 51—52. o.

¹⁶⁰ Uo. 54. o.

¹⁶¹ Turetschek: i. m. 126—127. o.

palotagróf pedig úgy vonult be csapatai élén a sokat szenvedett városba, mintha ő verte volna le az oszmánokat.¹⁶²

Megjegyezzük, ha a már jelentős erővé nőtt két hadsereg vezetői hamarabb felocsúdnak, s nem bénítja meg őket a páni félelem a verhetetlen oszmánoktól, könnyen katasztrófális vereséget mérhettek volna Szulejmán fáradt, csüggedt, nagy veszteségeket — mintegy 20 000 halottat és ennél is több sebesültet — elszenvedett hadaira.¹⁶³

A hadjárat azonban még nem ért véget, az akindzsik még osztrák területen fosztogattak; Mihel-oglu csapatai ugyanis nem csatlakoztak a főszereghez, hanem az ostrom alatt végigportyázták egész Alsó-Ausztriát, még az Enns folyóig is eljutottak. Más csapatok pedig Stájerországot pusztították.¹⁶⁴ Támadó és zsákmányoló kedvüket megszenvedték az osztrák városok és falvak. Amstetten, Neumarkt és száznál jóval több falu égett porrá a támadók dühétől.¹⁶⁵ A török csapatok kegyetlenségét az oszmán krónikások is tanúsítják: „Ama viruló szép országot elborította a lovak által felvert setét por; a házak és paloták porrá és hamuvá lettek; a győzelmes sereg az elő talált lakosokat... elhajtotta, jószágait és életelen javaikat elrabolta, a gonosz természetű hitványokat egytől-egyig kardélre hányta.”¹⁶⁶ A várak azonban határt szabtak az akindzsik pusztító dühének: a hadjárat legbőbeszedűbb, bár nem legmegbízhatóbb oszmán krónikása, Dzelálzáde is megállapítja némi túlzással: „Ha ama tartományokban mindenütt várak... nem lettek volna, a hit harcosai a gyaúrok közül egyet sem hagyva életben, Alamán földjéről kipusztították volna az emberi nemet.”¹⁶⁷

A pusztítás így is hatalmas volt, s a kétségbeesett lakosság a birodalmi hadakhoz fordult segítségért. Friedrich azonban nem mozdult, szeptember végén Felső-Ausztriába vonta össze csapatait, úgy látszik a birodalom területét védte az oszmánok ellen. Azt is meg akarta gátolni, hogy az oszmánok a Duna bal partját is elpusztítsák, ezért, amikor híre jött, hogy az akindzsik Tullnerfelde-ben dúlnak, 1000 katonát küldött ellenük. A törökök azonban könnyedén kitértek az üldöző katonaság elől.¹⁶⁸ Sikerebbnek bizonyult egy másik vállalkozás, amikor október 5-én Stockerau közelében Julius Hardegg kétszáz nehézlovassal szétugrasztott egy túlerejű fosztogató csapatot, sok ellenséget levágott, s a zsákmányt is elszedte tőlük.¹⁶⁹ Ez és más kisebb sikerek azonban nem változtattak azon a tényen, hogy az akindzsik háborítatlanul pusztították Ausztriát, majd urukat követve, október végén kisebb veszteségek árán, nagy zsákmánnyal elhagyhatták az országot.¹⁷⁰

162 Uo. 127. o.; Stöller: i. m. 54. o.

163 Stöller egykorú értesülések alapján 40 000-re becsüli az elesett harcosok számát. (i. m. 54. o. és a 360. sz. jegyzetben idézett források.) Ez a szám azonban a részveszteségeket tekintve túlságosan magasnak tűnik. A bécsi források a legnagyobb török roham veszteségét 1000 főre teszik, a másik három roham alkalmából csak átlagosan háromszáz elesett törökről írnak. Mivel sem a Bécs körülvételét megelőző csatározások, sem a kitérések nem jártak érezhető veszteségekkel, a járványokat is, egyéb veszteségeket is tekintve, legfeljebb 20 000 főre becsülhetjük a törökök veszteségét.

164 Stöller: i. m. 55–57. o.

165 Kupelwieser: i. m. 65–66. o.; Stöller: i. m. 55. o.

166 Ferdi, Thury: i. m. II. 83. o.

167 Thury: i. m. II. 186. o.

168 Stöller: i. m. 58–59. o.

169 Uo.

170 Dzelálzáde, Thury: i. m. II. 186. o.; Ferdi, uo. 85–87. o.

A nagy fáradtsággal összetoborzott cseh és birodalmi seregek nem sokára feloszlottak anélkül, hogy megütköztek volna az ellenséggel. Ferdinánd ugyan igyekezett rábírní vezetőiket, hogy üldözzék Szulejmán fáradtan visszavonuló csapatait, Friedrich azonban nem kívánt túllépni megbízatása keretein, nem is tudta kézben tartani hadait, melyek közül két landsknecht ezred a zsoldfizetés elmaradása miatt fellázadt. Ugyanekkor az egykori bécsi helyőrség is lázongott, s azok a katonák, akik néhány napja még hősiességgel harcoltak, most Bécs környékén versenyt pusztítottak az akindzsikkal.¹⁷¹

Ezzel a szomorú, de a korviszonyokat jellemző eseménnyel ért véget Ausztria történetének talán legkegyetlenebb, legvéresebb hadjárata. A pusztítás valóban iszonyatos volt, Alsó-Ausztriában több mint száz helység, vár és kolostor esett áldozatul az akindzsik pusztításainak, s több tucatnyira tehető a tönkretett stájer és felső-ausztriai helységek száma is.¹⁷²

A háború azonban nemcsak Magyarországon és Ausztriában folyt: Horvátországban és Erdélyben is összemérték erőiket a töröktől támogatott Szapolyai- és Habsburg-párti csapatok. Nagyobb harcokra nem került ugyan sor, Erdélyben azonban Török Bálint, Ferdinánd kapitánya, vérésegt szenvedett és kiszorult az országrészből. Itt a következő években már csak néhány szász város maradt Ferdinánd hűségén.¹⁷³

Kedvezőbben alakult a Habsburg-párt sorsa Horvátországban, ahol Dietrichstein csapatai visszavonulásra készítették a Szapolyai-párti Bánffy János és Erdődy Simon hadait.¹⁷⁴

A hadjáratot a török csapatok kezdték el és ők is maradtak legtovább fegyverben. Bár a szultánt senki sem üldözte, az állandó eső és a hideg idő, valamint az ellátási nehézségek gyötrelmessé tették a vert oszmán seregek visszavonulását. A Napló mindenütt nehéz átkelésekről, esőről és hidegről számol be, amikor a kínos lassúságú út egyes részleteiről is.¹⁷⁵ Október 25-én Budára érkezett a török sereg. Itt a szultán megpihent, s nagy udvart tartott. Úgy viselkedett, mintha győztes csatából érkezett volna. Fogadta János király szerencsekívánatait, kitüntette hadvezéreit.¹⁷⁶

A maga szempontjából igaza is volt, célját elérte: Magyarország nagy részét megszerezte magának, illetve Szapolyainak; megleckéztette Ferdinándot; csapatai, igaz nagy veszteségek árán, óriási hadizsákmánnyal tértek vissza Ausztriából! Így hadjáratát, mint Fethnáméjában le is szögezi, teljes sikernek tekintette.

A bécsi kudarc csak múltó epizódnak tűnt. Meg is magyarázta: a rossz

171 Stöller: i. m. 58—60. o.; Turetschek: i. m. 127—129. o.

172 Kupelwieser: i. m. 65—66. o.

173 Goos: i. m. 148—169. o.

174 A harcok első fázisáról részletesen beszámol Sigmund von Dietrichstein jelentése. Leírja nehéz helyzetüket: Erdődy Simon zágrábi püspök csapatai előnyomulnak és pusztítják a Ferdinándhoz hű urak birtokait. Sürgősen kér 1000 gyalogost és 2—300 lovast. (Hor-mayr's Taschenbuch, 1827, 223—224. o.) Ferdinánd augusztus 16-án utasítja a krajnai, görzi és isztriai rendeket a kért segítség megadására. (Ljubljana, St. Archiv Türkiye Kriegs-sachen 127. fasc. 18. sz.) Ld. még: Stöller: i. m. 13. o.

175 Szinte minden nap esik az eső, a máhásállatok elpusztulnak, nagy a zűrzavar. Október 20-án felégetik az ágyús szekereket, november 1-én „olyan nyomorúság volt, hogy ki sem lehet mondani. A szegények közül sokan éhen haltak.” Az élelmezési nehézségekről árulkodik az október 27-i, Pest alatt kelt feljegyzés is: „Az udvari kíséretnek fejénként 1 kile (kb. 5 kg) liszt és 1 kile árpa adatott. A bölük-khuli-n (zsoldosok és más szultáni szolgák — R. Gy.) kívül senki sem kapott az élelmi készletből, még az agák sem.” (Thury: i. m. I. 341—343. o.)

176 Dselálzáde, Thury: i. m. II. 187. o.

idő, s az a körülmény, hogy megtudta, Ferdinánd nincs a városban, arra készítette: királyi kegyelemmel meghagyja a bécsieknek életüket és vagyonukat. Nem vette észre, hogy újból nagy hibát követett el: bécsi kudarccal soha vissza nem térő lehetőséget hagyott kihasználatlanul ellenfele, Ferdinánd anyagi és erkölcsi megsemmisítésére.

A hadjárat katonai és politikai értékelése

Az 1529-es hadjárat politikailag és katonailag egyaránt a XVI. század legjelentősebb eseményei sorába tartozik.

Mindenek előtt tisztázta az erőviszonyokat az oszmán és a Habsburg birodalom között a magyarországi hadszíntéren, s az első lépés volt az erőegyensúly kialakítása, a magyarországi status quo másfél évszázados rögzítése felé.

A két ellenfél tanult a hadjárat tapasztalataiból. Ferdinánd felismerte, hogy Szulejmán semlegessége nélkül nem tudja magyarországi uralmát tartósítani, ezért követei új alapokon tárgyaltak a Portán. Ferdinánd szövetséget, sőt évi adót is ajánlott a szultánnak, ha őt ismeri el Magyarország királyának.¹⁷⁷ Szulejmán, szintén az események hatására, bizonyos engedményekre hajlandónak is mutatkozott: elismerte Ferdinánd királyságát, s 1533-ban — igaz, hogy az 1532-es újabb kudarc, s méginkább a fenyegető perzsa háború hatására — fegyverszünetet is kötött a Habsburg uralkodóval.¹⁷⁸

Már az 1532-es hadjárat tapasztalatai is jelezték, hogy Szulejmánra sem maradtak hatástalanul a három évvel korábbi emlékek: nem mert újból Bécs ellen fordulni, s vállalni az ütközetet a hatalmas birodalmi sereggel. Ezzel demonstrálta: elismeri a Habsburgok erejét, s nem kísérletezik azzal, hogy döntést csikarjon ki velük szemben.

A legtöbbet mégis Magyarország számára jelentett 1529. A kialakulóban levő erőegyensúly megosztotta az önálló cselekvésre képtelen ország erőit, megakadályozta, hogy teljesen odakösse sorsát bármelyik mellé, s ezzel hosszú századokra vazallus állammá, nagyobb erők játékszerévé süllyedt.

Rendkívül érdekesek és jelentősek a hadjárat katonai tapasztalatai is. Elméleti vonatkozásban rendkívül izgalmas összehasonlítási lehetőségeket nyújt a két, eltérő alapokra épült, különböző struktúrájú állam és hadsereg összehasonlítása. Megállapítható, hogy a despotikus, jól összefogott, katonai jellegű török állam katonailag több vonatkozásban, főleg a stratégiában, fölénybe került a fejlettebb társadalmi és gazdasági rendszerű, de a központosításban elmaradt feudális Ausztriával — s bátran ideszámíthatjuk a hadjáratban közvetlenül, vagy közvetve részt vevő többi európai országot: Magyarországot, Csehországot, és a Német-Római Birodalmat is — szemben.

A taktikában viszont jobban érvényesült a fejlettebb gazdasági és társadalmi rendszer hadseregének technikai fölénye. E hadsereg gerincét ekkor már a támadásban és védelemben egyaránt helytálló, nagy tűzerejű nehéz-

¹⁷⁷ A követjárás részletes dokumentációját ld. *Gévy*: i. m. I/3. r. Értékelését: *Turetschek*: i. m. 203—220., 246—261. o.

¹⁷⁸ *Turetschek*: i. m. 349—355. o.

gyalogság alkotta, mely erős lovassági és tüzérségi támogatással nehezen leküzdhető ellenfélnek bizonyult a könnyebb védőfegyverzettel és viszonylag kevesebb lőfegyverrel felszerelt, kisebb átütő erejű, főleg könnyűlovasságból álló, bár kétségtelenül mozgékonyabb török hadsereg számára. A várharcokban, főleg a magas technikai felkészültséget és szervezettséget igénylő aknaharcban, mint ezt Bécs ostroma is szemléletesen bizonyítja, az európai típusú hadseregek általában felülmúlták az oszmán hadakat.

A felsorolt szempontokat figyelembe véve megkísérelhetjük a hadjárat konkrét katonai mérlegének megvonását is. Elsőként a helyes alapokon nyugvó, a politikai célokat és a katonai lehetőségeket egyaránt számba vevő stratégiai elképzelések kudarcát kell kiemelnünk. Egyik fél sem tudta szándékait megvalósítani, s a hiba mindkét oldalon az idő tényező elhanyagolásában keresendő.

E súlyos hibát az osztrákoknál nem annyira szervezési és tervezési pontatlanságok, mint inkább objektív tényezők: Ferdinánd hatalmának gyengesége, a spanyol segítség elmaradása, valamint a birodalmi segélyhadak késedelmeskedése és passzivitása magyarázzák. Mindezek folytán az osztrákoknak már eleve le kellett mondaniuk a fontosabb magyar várak — főleg Buda — megvédéséről és a pozsonyi tábor felállításáról. Ezzel Bécszet és Alsó-Ausztriát is lényegében sorsára hagyták. Az egész hadjárat alatt — Bécs védelmétől eltekintve — az osztrák és a birodalmi hadsereg erőfeszítéseit egyetlen stratégiai cél elérésére összpontosította: meg akarta védeni a Dunától északra és az Ennstól nyugatra fekvő területeket az akindszik pusztításaitól. Ezt a feladatot alapjában véve meg is oldotta. S amikor a török főerők visszavonultak, az osztrákok megelégedtek az elhárító sikerekkel, s nem is gondolhattak a megtépázott oszmán had üldözésére.

Bonyolultabb, mégis hálásabb feladat az oszmán hadsereg végső kudarcának oki elemzése. Véleményünk szerint a kudarcot a rossz időszámvetés, a politikai és katonai célkitűzések összezavarása, szervezési hiba (a török ostromtüzérség lemaradása) és a véletlen tényező (a váratlanul kedvezőtlen, esős időjárás) számlájára írhatjuk.

A törökök időszámvetését eleve elhibáztoknak kell tekintenünk. Buda és Bécs elfoglalása — amennyiben az utóbbi nemcsak feltételeesen kapott helyet a szultán terveiben —, a hadjárat három hónapos tartamát figyelembe véve, túlzott feladatnak látszott. S mégis az oszmánok már a hadjáratot is késve, május 10-én indították meg, majd az esőzések miatt az Isztambul—mohácsi mintegy 1300 km-es távolságot csak hetven nap alatt, vagyis nem egészen 20 km-es napi menetteljesítménnyel tették meg. Mohácsnál politikai okokból — János király ünnepélyes fogadása — újabb néhány napot elvesztek, s csak szeptember 5-én jutottak Buda alá. Itt viszont a szerencse kezükre játszott, a vár szeptember 9-re már birtokukba került, pedig ha megfelelően megerősítik, Buda reálisan akár 3—4 hétig is fenntarthatta volna az oszmán sereget, s így az ausztriai hadjáratra egyszerűen nem maradt volna idő.

Szulejmán azonban elmulasztotta a kedvező alkalmat, politikai okokból további négy napot elfecsérelt, ezért csak szeptember 26-ra fejezhette be Bécs körülvételét. Megjegyezzük, hogy itt is szerencsés motívum játszott közre: az osztrák had még mindig nem gyűlt össze, s nem akadályozhatta meg, hogy a török benyomuljon Ausztriába.

Út közben még egy súlyos mulasztást követett el a török hadvezetés. Nem sikerült az ostromtüzérséget időben Bécs alá szállítania, s ez nemcsak megnyújtotta, hanem rendkívül meg is nehezítette az ostromműveleteket.

Ugyanakkor helyes és sikeres, jöllehet embertelen és barbár lépésnek tarthatjuk az akindzsiák egész Alsó-Ausztriát, továbbá Stájerország és Felső-Ausztria jelentős részeit átfogó nagy portyázását, amely az okozott károkon túlmenően helyhez kötötte az egyébként is passzív birodalmi haderőt, s megakadályozta, hogy megzavarja Bécs ostromát.

Portyázásokkal azonban nem lehet a háborúkat eldönteni, így az 1529-as hadjárat kimenetelét sem az akindzsiák és az ellenük küldött csapatok csatározásai, hanem Bécs sikeres védelme határozta meg. A későbbi császárváros ostroma a XVI. század legnagyobb méretű és hatásában is legjelentékenyebb, hadművészeti tanulságokban gazdag hadi eseményeinek sorába tartozik.

A védelem vezetését és a csapatok teljesítményét magasra értékelhetjük. A tapasztalt Salm, aki a következő évben belehalt az ostrom alatt szerzett sebeibe, jól szervezte meg a védelmet. Gondoskodott tartalékokról, s mind katonai, mind lélektani szempontból helyeselhetjük azon elhatározását is, hogy aktív védelemmel, állandó kitörésekkel, nehezítette az ostromlók tevékenységét. Egyedül az október 6-i kitörés előkészítése nem sikerült, s ez csaknem katasztrófába sodorta a védőket.

A katonák teljesítményéről ugyancsak elismeréssel kell szólnunk. Mind közelharcban, mind technikai felkészültségben — főleg az aknaharcban — felülmúlták a támadókat, harci szellemük, helytállásuk is magasabb színvonalon állott; az ostrom utolsó szakaszában az oszmánok harci szelleme érezhetően elromlott, míg a védők reménytelennek ítélt helyzetükben is — vagy talán éppen ezért? — szívósan harcoltak. A technikai, főleg tüzérségi fölény mellett elsősorban az ő bátorságuknak és kitartásuknak köszönhető, hogy az *oszmán hadsereg katonai vereséget szenvedett Bécs alatt*.

Kevesebb jót mondhatunk a török hadvezetésről és a hadseregről. Tény: Ibrahim jól szervezte és vezette az ostromot, s a katonák is egy ideig bátran és önfeláldozóan harcoltak. S bár a török tüzérség a szokottnál gyengébb volt, helyesen összpontosított tüzével súlyos károkat okozott a város falai-ban és épületeiben, főleg a Karinthiai kapu térségét lőtték teljesen rommá a török ágyúk. Azt is helyesen ismerte fel Ibrahim, hogy a védelem gyenge pontja a Karinthiai kapu, ezért itt erőltette leginkább a támadást.

A török vezetés abban viszont hibázott, hogy nem használta ki dunai fölényét. Az osztrák dunai naszádok távollétében a török hajóraj korlátlan úr lett a folyón, a Salzthor híd előtt pedig az akindzsiák hídfőt alakítottak. A törökök azonban nem aknázták ki adódó lehetőségeiket, pedig, ha nagyobb aktivitást fejtenek ki a Duna mentén, ez arra készítette volna a védőket, hogy a gyenge dunai falak megvédésére nagyobb erőket vonjanak össze, s ez megkönnyíthette volna a török fő támadó csoportok harcát.

Még jelentősebb következményekkel járt, hogy Ibrahimot a hideg korai beállta az ostrom meggyorsítására kényszerítette. Az aknaharc azonban a védők egyértelmű győzelméig hozta, s így az amúgy sem kellően előkészített rohamok súlyos veszteségekkel jártak, s rövidesen teljesen aláásták az igazhitű harcosok erkölcsi ellenálló erejét.

Végezetül foglalkoznunk kell Szulejmánnak az ostromműveletek abba-

hagyásáról szóló döntésével. A szultáni Fethnáme, Ibrahim későbbi megnyilatkozásai és a török krónikások, mint láttuk, egyértelműen az esőt, a hideg időt és azt a körülményt, hogy Ferdinánd nem tartózkodott Bécsben, hozzák fel indokul az ostrom abbahagyására.¹⁷⁹ Az ok azonban ennél mélyebben gyökerezik: a török hadak katonai vereséget szenvedtek, a harcosok nem voltak hajlandók tovább rohamozni a falakat. A hadsereg lázongásai már nem először kényszerítették a szultánt a hadjárat félbeszakítására. Rhodosz 1480-as ostrománál pl. a katonák megtagadták a parancsok teljesítését, s Mesih pasát az ostrom feladására kényszerítették. Maga Szulejmán is alig tudta engedelmességre bírni Rhodosz 1522-es ostrománál lázongó katonáit. Szulejmánnak Bécs alatt sem volt más választása, minthogy vert és demoralizált hadával elvonuljon.

Pedig, véleményünk szerint, Bécs elfoglalása nem haladta túl az oszmán hadsereg lehetőségeit. Ha az ostromot kb. tíz nappal korábban kezdik — ezt megtehették volna — és az ostromtüzérséget is magukkal szállítják, a helyzet lényegesen kedvezőbben alakul a törökök számára. A tüzérség bizonyára eredményesebben lövi a várost, s jut idő az aknaharc további erőltetésére is. Természetesen nem tudhatjuk, hogy a kitűnően harcoló bécsi védősereg nem tudta volna-e még így is megvédeni városát, nehézségei azonban kétségtelenül lényegesen nagyobbak lettek volna, mint a valóságban. S az is tény, ha megfelelő időt rá tudtak fordítani, a legtöbb középkori ostrom sikerrel járt...

Így viszont a kedvezőtlen időjárás, saját hibáik, s nem utolsó sorban a védők helytállása eredményeként a győzhetetlennek hitt oszmán hadsereg helyrehozhatatlan vereséget szenvedett Bécs alatt. A szultán nem tudott megsemmisítő csapást mérni Habsburg vetélytársára, s bele kellett nyugodnia, hogy Magyarországot sem képes teljesen uralma alá hajtani.

ДЬЮЛА РАЖО

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ТУРЕЦКОГО ПОХОДА 1529 ГОДА

Резюме

В вводной части статьи автор рассматривает значение венгерского театра военных действий, а также политические и военные цели Габсбургов и османской империи в связи с Венгрией. Он констатирует, что Венгрия по своему значению в борьбе двух великих европейских союзнических систем: империи Габсбургов и противостоящего ей турецко—французского союза отошла на второстепенное место.

Хотя император Фердинанд, господствовавший в восточных провинциях династии Габсбургов, вплоть до 1529 года стремился оккупировать всю территорию Венгрии, однако это ему не удалось осуществить, в частности по причине слабости его собственной власти, а также из-за расчлененности Венгрии, а главным образом вследствие превосходящей мощи Османской империи.

¹⁷⁹ Szulejmán naplója a rossz időt, Ferdinánd távollétét és — bár nem mondja ki nyíltan — a katonák elégedetlenségét (Thury: i. m. I. 340. o.), Ibrahim az ostromágyúk hiányát — a szultán szerinte nyílt csatában kívánt megütközni Ferdinánddal, ezért a nehézágyúkat hátrahagyta — említi. (Gévay: i. m. I/3. r. 34—35. o.) Dselálzáde szerint „a tél is gyorsan közeledvén a hadseregnek nem volt türelme tovább időzni.” (Thury: i. m. II. 186. o.) Lutfi is a telet, a hadsereg zúgolódását és a szultán „kegyes” elhatározását hozza fel indokul. (Thury: i. m. II. 22. o.) A későbbi, vagy kevésbé jelentős török historikusok véleménye is hasonló volt. (Thury: i. m. II. 186. o. 1. jegyz.)

В противоположность этому Сулейман вначале не имел намерения подчинить Венгрию своему непосредственному господству, ему было достаточно укрепление положения своего вассала Яноша Запольяи. В интересах этого он наметил осуществить крупный наступательный военный поход в 1529 году.

В статье анализируется соотношение сил противостоящих сторон, проблемы подготовки похода и военные планы. Из двух армий стратегическое преимущество было на стороне турецкой армии, обладавшей более крупным численным составом, большей гибкостью и мобильностью и находившейся под единым руководством; в противоположность этому австрийская армия, которая была более лучше оснащена и обучена, располагала более современной, развитой военной техникой, а также сильной пехотой и тяжелой конницей, обладала тактическим преимуществом. Фердинанд, рассчитывая на внешнюю помощь, намеревался подготовиться к обороне, но в то же время хотел сохранить наиболее важные венгерские пограничные крепости, в первую очередь также и Буду. А целью Сулеймана был захват Буду и других западно-венгерских крепостей, опустошение Вены и разграбление Австрии.

В военной кампании ни одна из сторон не смогла реализовать свои замыслы. Турецкое войско, которое, предположительно, насчитывало 100—110 тысяч человек, уже запоздало и с выступлением, и несмотря на то, что после непродолжительной, продолжавшейся всего лишь несколько дней осады турки 8 сентября захватили Буду, к осаде Вены турецкие войска приступили слишком поздно — 26 сентября.

В свою очередь австрийская армия также не смогла осуществить поставленную перед ней задачу. В середине сентября Фердинанд еще имел в своем распоряжении резервы, с помощью которых сумел увеличить численный состав венского гарнизона до 17 000 пехотинцев, в его распоряжении была тяжелая конница и легкая кавалерия (1400 и 1200 человек), вследствие чего он предпринял попытку защитить расположенные к северу от Дуная и к западу от Энса территории от набега турок.

Вторгшаяся в Австрию османская армия разделилась на две части: главное войско осадило Вену, а нерегулярная акинджийская конница опустошала деревни и города Нижней Австрии и Штирии.

Осада Вены началась артиллерийской подготовкой и подкопами, однако защитники города своими вылазками нарушали операции по осаде, контрминами уничтожили большинство османских мин, и их артиллерия также оказалась в качественном превосходстве по сравнению с турецкой, так как осадные пушки турок прибыли под стены города только в последней стадии осады.

Османская армия 9 октября приступила к первому штурму самого уязвимого пункта города — Каринтийских ворот, однако этот штурм, а также три последующих окончились неудачей. Таким образом 14 октября турецкий военный совет вынес решение о снятии осады. Турецкое войско в холодную, дождливую погоду, претерпевая большие лишения, беспрепятственно отступило.

Причину этого провала можно объяснить поздним началом кампании, отсутствием турецкой осадной артиллерии, и не в последнюю очередь смелостью и стойкостью венского гарнизона.

Кампания 1529 года содействовала выяснению соотношения сил на венгерском театре военных действий, она показала, что ни одна из сторон не в состоянии создать решающего превосходства по сравнению с другой. Всё это в итоге привело к стабилизации равновесия сил и к полуторауговековой турецкой оккупации Венгрии.

STRATEGISCHE PROBLEME DES TÜRKISCHEN FELDZUGS VON 1529

Resümee

Die Studie befasst sich einleitend mit der Bedeutung des ungarischen Kriegsschauplatzes, sowie mit den Ungarn betreffenden Zielsetzungen des Habsburger- und des Osmanischen Reiches. Es wird festgestellt, daß im Kampfe der beiden großen europäischen Bündnisssysteme, dem Habsburgerreich und dem ihm entgegenstehenden türkisch—französischen Bündnis Ungarn zu sekundärer Bedeutung herabgesunken ist. Der in den östlichen Provinzen des Hauses Habsburg regierende Ferdinand war zwar bis 1529 bestrebt ganz Ungarn zu gewinnen, was er jedoch teils infolge der Schwäche seiner eigenen Macht, teils der Geteiltheit Ungarns, hauptsächlich aber infolge der Übermacht des Osmanischen Reiches nicht verwickeln konnte.

Auf der Gegenseite beabsichtigte Sultan Suleiman nicht Ungarn unmittelbar seiner eigenen Macht zu unterwerfen, anfangs hätte er sich mit der Festigung der Lage seines Vasallen János Szapolyai begnügt. Mit dieser Absicht plante er i. J. 1529 eine großangelegte Angriffsoperation.

Im folgenden analysiert die Studie die militärischen Kräfteverhältnisse der einander gegenüberstehenden Parteien, die Probleme der Vorbereitung des Feldzugs und die Kriegspläne. Zwischen den beiden Armeen bestand der Unterschied in folgendem: strategisch war das über eine größere Stärke verfügende, unter einheitlicher Führung stehende, elastischere und beweglichere osmanische, taktisch hingegen das besser ausgerüstete und ausgebildete, über entwickeltere Kriegstechnik, sowie über starke Infanterie und schwere Kavallerie verfügende österreichische Heer überlegen. Ferdinand wollte sich — auf äußere Hilfe hoffend — auf Verteidigung einrichten, wollte aber auch die wichtigeren ungarischen Grenzfestungen, in erster Reihe Buda (Ofen) behalten. Sulejmans Ziel bildete hingegen die Eroberung von Ofen und der übrigen westungarischen Festungen, die Vernichtung Wiens und die Ausplünderung Österreichs.

In diesem Feldzug konnte keine der beiden Parteien ihre Vorstellungen verwirklichen. Das osmanische Heer, dessen Stärke auf 100—110 000 Mann geschätzt werden kann, hat schon seinen Aufmarsch zu spät beendet, und obzwar es Ofen schon nach einigen Tagen, am 8. September eroberte, begann es die Belagerung Wiens erst am 26. September, also zu einem zu späten Zeitpunkt.

Auch das österreichische Heer konnte die gesteckte Aufgabe nicht lösen. Mitte September standen Ferdinand erst so viel Kräfte zur Verfügung, daß er die Garnison Wiens auf 17 000 Mann Infanterie, 1400 Mann schwere und 1200 Mann leichte Kavallerie auffüllen und versuchen konnte, die nördlich der Donau und westlich der Enns gelegenen Gebiete gegen die Streifzüge der Türken zu verteidigen.

Das in Österreich eingefallene osmanische Heer wurde entzweit: das Hauptheer belagerte Wien, die irreguläre Akindschi-Kavallerie verheerte die Dörfer und Städte Nieder-Österreichs und der Steiermark.

Die Belagerung Wiens begann mit Artillerievorbereitung und Minenkampf; die Verteidiger haben aber die Belagerungsoperationen durch Ausfälle gestört, mit Gegenminen die meisten osmanischen Minen zerstört, und auch ihre Artillerie war der osmanischen überlegen, weil die türkischen Belagerungsschütze erst im letzten Abschnitt der Kämpfe vor Wien eingetroffen sind.

Die osmanische Armee hat am 9. Oktober ihren ersten Sturm, und zwar gegen den gefährdetsten Punkt der Stadt, das Kärntnertor unternommen; der Sturm ist aber — ebenso wie die weiteren drei Versuche — blutig zusammengebrochen. So hat dann der türkische Kriegsrat am 14. Oktober den Abbruch der Belagerung angeordnet. Die türkische Armee hat sich bei kälter gewordenem, unangenehmem nassem Wetter unter großen Entbehrungen ungestört zurückgezogen.

Der Grund des Fehlschlagens kann in dem späten Zeitpunkt, im Mangel an türkischen Belagerungsgeschützen und nicht zuletzt im heldenhaften Standhalten der Wiener Garnison gefunden werden.

Der Feldzug von 1529 schuf Klarheit in den Kräfteverhältnissen auf dem ungarischen Kriegsschauplatz, bewies, daß keine der beiden Parteien entscheidendes Übergewicht erreichen kann. All dies führte schließlich zu einer Festigung des Kräftegleichgewichts und zur anderthalb Jahrhunderte währenden Türkenherrschaft in Ungarn.